

T.C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**“GÜDÜMLÜ MODERNLEŞME”
BİR KIYASLAMALI ANALİZ
İNGİLİZ MUHİPLERİ DERNEĞİ-AVRUPA HAREKETİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hatem GÜL

BURSA - 2006

T.C.

**ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
KAMU YÖNETİMİ BİLİM DALI**

**“GÜDÜMLÜ MODERNLEŞME”
BİR KIYASLAMALI ANALİZ
İNGİLİZ MUHIPLERİ DERNEĞİ-AVRUPA HAREKETİ**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hatem GÜL

Danışman: Prof. Dr. S. Seyfi ÖĞÜN

BURSA - 2006

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı'nda U2004432 numaralı Hatem GÜL' ün hazırladığı " "GÜDÜMLÜ MODERNLEŞME" BİR KIYASLAMALI ANALİZ İNGİLİZ MUHİPLERİ-DERNEĞİ AVRUPA HAREKETİ" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 19/10/2006 günü 11:00 – 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	
Üye (Tez Danışmanı) Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi
Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi
Ana Bilim Dalı Başkanı Akademik Unvanı, Adı Soyadı	
	...../...../ 20.....
	Enstitü Müdürü Akademik Unvanı, Adı Soyadı

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Konu: Yönetimi, Enjeksiyon ve Sosyal Bilimler Anabilim/Anasanat Dalı,
Sosyal Bilimler Bilim Dalı'nda 200432 numaralı
Hatem Gül'nin hazırladığı "Büyük Modernleşme,
Bir Kültürel Analiz: İngiliz Müslüman Demaği - Avrupa Akademi
konulu 7L (Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik Tezi/Çalışması) ile
ilgili tez savunma sınavı, 19.10/2006 günü 11.00 - 12.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan
sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının başarılı (başarılı/başarısız)
olduğuna oybirliği (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Süleyman Süleyman Ögür
Ögür

Üye (Tez Danışmanı)
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Prof. Dr. Ali Yılmaz Sarı
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

Doç. Dr. Ö. Gömel İSYAR
Üye
Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Üniversitesi

H/1111111111
Prof. Dr. Hasan ERZÜMLÜ
Ana Bilim Dalı Başkanı
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

...../...../20.....

Enstitü Müdürü
Akademik Unvanı, Adı Soyadı

T. C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kamu Yönetimi Bilim Dalı'nda U2004432 numaralı Hatem GÜL' ün hazırladığı " "GÜDÜMLÜ MODERNLEŞME" BİR KIYASLAMALI ANALİZ İNGİLİZ MUHİPLERİ-DERNEĞİ AVRUPA HAREKETİ" konulu Yüksek Lisans Çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 19./10./ 2020 günü 11:00 - 12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı / başarısız olduğuna oybirliği / oy çokluğu ile karar verilmiştir.

Sınav Komisyonu Başkanı Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Prof. Dr. Süreyyan Seyfi Ögün Özgün Özgenç
	Dos. Dr. Ö. Göknel İŞYAR
Üye (Tez Danışmanı) Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi Uludağ Üni.
	Prof. Dr. Ali Yazar Sarıbaş
Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi	Üye Akademik Unvanı, Adı Soyadı Üniversitesi
Ana Bilim Dalı Başkanı Akademik Unvanı, Adı Soyadı	...../...../ 20.....
Prof. Dr. Hasan BERTÜRK H. Bertürk	
	Enstitü Müdürü Akademik Unvanı, Adı Soyadı

ÖZET

Yazar	: Hatem GÜL
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı	: Kamu Yönetimi
Bilim Dalı	: Kamu Yönetimi
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: VII + 79
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Süleyman Seyfi ÖĞÜN

“GÜDÜMLÜ MODERNLEŞME” BİR KIYASLAMALI ANALİZ İNGİLİZ MUHIPLERİ DERNEĞİ-AVRUPA HAREKETİ

Batılı Toplumlar kimliklerini Batı Dışı Toplumlar üzerinden tanımlarlar. Bu tanımlama içinde Batı Dışı toplumlara yüklenen anlamlar onların ne olmadıkları ile ilgilidir. Batının sahip olduğu tüm özelliklerin dışında tutularak farklılıkları ortaya çıkarılan bu toplumlar için Batı gibi olmaları gerektiği bir söylem aracılığı ile kurulur. Bundan sonra Batı Dışı toplumlar için tek yol kalmaktadır ki o da tamamıyla Batılı değerlerin benimsenmesi. Bu söylem Batı Dışı Toplumların Batılılaşma çabalarında kendi geleneksel kodlarını Batılı normlara uydurmak adına bir dizi çabayı beraberinde getirir. Bu bağlamda, Osmanlı İmparatorluğu ve bugünün Türkiye’si benzer durumları ve sorunları yaşamıştır. İngiliz Muhipleri Derneği, Osmanlı İmparatorluğu’nda Mondros Mütarekesinden sonra İngilizlerin çatısı altında bir gelişimin söz konusu olabileceğini iddia etmişti. Türkiye Cumhuriyeti’nde Avrupa’nın ortaya koyduğu değerler benimsenmeksizin modern bir ülke olunamayacağı yolundaki düşüncede aynı söyleme sahiptir. Konun sorunsalı bu iki ayrı tarihsel durumun söylemlerinde ortaya çıkan söz konusu benzerlikleri ele almıştır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

Oryantalizm, kendi kendini oryantalize etme, mandacılık, güdümlü modernleşme ve Avrupa Birliği

ABSTRACT

Yazar : Hatem GÜL
Üniversite : Uludağ Üniversitesi
Anabilim Dalı : Kamu Yönetimi
Bilim Dalı : Kamu Yönetimi
Tezin Niteliği : Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı : VIII + 79
Mezuniyet Tarihi :
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Süleyman Seyfi ÖĞÜN

“GUIDED MODERNIZATION” A COMPARATIVE ANALYSIS ANGLO-PHILE SOCIETY-EUROPEAN MOVEMENT

Western Societies define their identities over the Non Western Societies. In this definition, the meanings that the Non Western Societies have are connected with what they are not. The fact that they are required to be like west is provided by means of a discourse for the communities of which differences are introduced by being excluded from all the features that the west has. After this determination for Non Western Societies the only way is to adopt essentially Western values. This discourse brings some efforts along on behalf of adopting their traditional codes to Western norm in the endeavours of Non Western Societies to become westernized. In this context, The Ottoman Empire and Turkey have similar conditions and problems. The fact that, after the Armstice of Mondros the discourses of Anglo Phile Society which claimed that Ottoman Empire might go on provided that it would accept British dominance. The thought of not being able to be a modern country in Turkey without appropriating to Western value has got the same discourse. So, it's dealt with the similarities that are ocured among the discourses of two historical situations.

KEY WORDS

Orientalism, self orientalization, mandate administration, guided modernization, European Union

ÖNSÖZ

Bu tezin sorunsalı, Batı Dışı Toplumlarda süregelen modernleşme tartışmalarını ortaya koyma ve bu tartışmalar içerisinde varolan Batılı kavramlar üzerinden kendini tanımlama meselesini anlama çabasıdır. İlk olarak Batı Dışı Toplumların kendilerini bu şekilde tanımlamalarında oryantalizm ve modernizm kavramlarının etkilerine değinilmekte, bu toplumların Batı'yı sürekli bir model olarak algılamasının kendi kimliklerinde yarattığı ontolojik kayıplar ve kendi kültürüne karşı ortaya çıkan yabancılık hissi açıklanmaktadır. Kendi değerlerini dışlarken yeni gelen Batılı değerleri de tam olarak özümseyememenin ortaya çıkardığı söz konusu durum modern olanın yorumlanması meselesi çerçevesinde aktarılmaktadır.

Güdümlü modernleşme kavramı bağlamında, bir kıyaslama yöntemi ile Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde var olan iki dernek ele alınmaktadır. Bu iki dernek her ne kadar iki ayrı dönemde ve farklı koşullarda ortaya çıkmış olsalar da tarihin bir sürekliliğe sahip olduğu olgusu böyle bir karşılaştırmaya olanak sağlamaktadır.

Tez konusunun iki ayrı tarihsel dönemle ilgili olması bir yönüyle Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerindeki uluslararası ilişkilerin seyrini ve o dönem dünyasında Batı'nın nasıl algılandığını anlamayı, bir yanıyla da bugünkü dünya sistemi içinde AB üyeliğini ve üyelik etrafında dile getirilen tartışmaları yorumlamayı gerekli kılmaktadır.

Çalışmada, Osmanlı İmparatorluğu son dönemlerinde kurulan İngiliz Muhipleri Derneği ile ilgili olan kaynaklara erişmem ve bilgiler edinmem konusunda Avrasya Stratejik Araştırma Merkezi Türkiye Araştırmaları Masası Koordinatörü Çetin Günöy'e, tez taslağının hazırlanması aşamasında eklenmesi gereken başlıklar ve önerdiği okumalar ile tezin daha anlamlı bir içerik kazanmasını sağlayan Danışman Hocam Prof. Dr. Süleyman Seyfi Ögün'e katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Bursa, 11.09.2006

HATEM GÜL

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TEZ ONAY SAYFASI	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BATI DIŞI TOPLUMLARDA MODERNLİK DENEYİMİ

I.Batı Dışı Toplumu Ortaya Çıkaran Süreçte Oryantalizmin İşlevi	4
II.Kendi Kendini Oryantalize Eden Zihniyetler Bağlamında Oryantalizmin Nasıl Algılandığı Sorunsalı	10
A. Simgeler Düzeyinde Yorumlanma Meselesi Olarak Modernleşme Kavramı	13
B. Zaman-Mekan ve Tarih Dışı –Bir Kurgu Olarak- Modernleşmenin Toplumsal Yapıda yol Açtığı Yabancılaşma	15
C. Demokratik Totaliterizmin Bir Baskı Aracı Olarak Batı Dışı Toplumlarda Yarattığı Ontolojik Kayıplar	17

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU MODERNLEŞME DÜŞÜNCESİNDE GÜDÜMLÜLÜK

I.Modernleşme Düşüncesini Ortaya Çıkaran Siyasal, Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Zemin	20
---	----

II. Osmanlı İmparatorluğunda Gelişen Siyasi Düşünce Akımlarında Güdümlülük.....	22
A. Osmanlıcılık	23
B. İslamcılık	24
C. Türkçülük.....	29
D. Batıcılık	32
III. Modernleşme Bağlamında Osmanlı İngiltere İlişkileri	36
A. I. Dünya Savaşı Sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun Vesayetle Yönetimi Düşüncesi	39
B. İngiltere'nin Mandacılık Düşüncesine Bakışı	42
C. İngiliz Muhipleri Derneğinin Wilson İlkeleri Çerçevesinde Yürüttüğü Çalışmalar	45

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE GÜNÜMÜZ TÜRKİYESİ MODERNLEŞMENİN KONUMLANMASINDAKİ SÜREKLİLİK

I. Modernleşme Kavramına İlişkin Tarihsel Bir Değerlendirme	49
II. Benzerlik Yoluyla Ötekinin Kabulüne Dayalı Bir Politika Olarak AB'nin Güdümlü Modernleşme Çerçevesinde Kazandığı Anlam	58
III. İngiliz Muhipleri Derneği- Avrupa Hareketi Bir Karşılaştırmalı Analiz.....	64
SONUÇ	68
KAYNAKÇA	70
ÖZGEÇMİŞ	79

GİRİŞ:

Belli bir yerde ve zamanda başlayan bir süreç olarak tanımlanması zor olan Osmanlı modernleşmesi, kazanımların kayıplarla bir arada bulunduğu, uzun bir süreçten geçerek bugünün Türkiye'sinde halen devam eden bir seyir izlemektedir.

Varılan noktanın öngörülen nokta olamadığı Osmanlı modernleşmesinde Batılılaşma adına atılan ilk adımların askeri alanda teknolojik yenilikler olması, özünde İmparatorluğun batılı gibi olma düşüncesinden ziyade Batı'ya karşı eski gücünü yeniden kazanabilme düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Sonrasında değişen dünyanın düzenine uyabilmek adına bir dizi yeniliklere devam edilirken, bozulan maliyeyi düzeltmek için alınan dış borçlar ve ticareti canlandırmak için verilen imtiyazlarla birlikte savaşlarla gelen yenilgiler girişilen iyi niyetli çabaları beklenen sonuçlara ulaştıramamıştır.

Bunun beraberinde yapılan reformların Batı ile kurulan ilişkilerde halkın yararlarının unutulması olarak değerlendirilmesi modernleşme çabalarına karşı tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Osmanlı modernleşme süreci bütünüyle değerlendirildiğinde meydana gelen tüm dönüşümlerin bürokratik çabaların ürünü olduğu, toplumun bu süreçte edilgen konumda bulunduğu ortaya çıkan tartışmaların başında gelmektedir.

Bugün, iki taraflı görüşlerin dile getirildiği bir başka husus modernleşmenin belli alanlarla sınırlandırılabilmesi ve Batı'dan yalnızca tekniğin alınmasının mümkün olduğu düşüncesi ile modernleşmenin toplumsal yapının tüm alanlarına sirayetinin kaçınılmaz ve de gerekli olduğu şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Türk modernleşmesi konusunda pek çok düşünürün ortak fikri, Osmanlı İmparatorluğundaki modernleşme düşüncesinin izlerinin sürdüğü yönündedir. Bu çalışmalarda Cumhuriyet modernleşmesinin Osmanlı modernleşmesi ile devamını oluşturan unsurlardan biri olarak toplumsal değişimin toplum adına devlet eliyle getirileceği fikri gösterilmektedir.

Cumhuriyet modernleşmesinin Osmanlıdaki çalışmalarla süreklilik göstermesi adına ortaya konulan bir diğer unsur çıkarılan yasalarla ya da yapılan yapısal uyum programlarıyla olsun tüm şekli değişikliklerin toplumca benimseneceği ve yapılan bu çalışmaların toplumsal hayatta başarıyla yansımalarını bulacağına dair hem Osmanlı hem de Cumhuriyet Türkiye'si bürokratlarının sarsılmaz inançlarıdır.

Osmanlı İmparatorluğu II. Meşrutiyet döneminden itibaren ortaya çıkan düşünce akımlarında ülkenin yönünü Batıya çevirmesi gerektiği ve İmparatorluğun eski gücüne yalnızca Batılı devletleri model alarak kavuşabileceği yönünde anlayışların geliştiği gözlenmiştir. Bugün, Türkiye Cumhuriyetinde AB üyeliği çerçevesinde Batının algılanışı açısından benzer fikirlere rastlanılmaktadır.

Çalışmanın sorunsalı; Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti modernleşmesi arasındaki bu süreklilik üzerine odaklanmaktadır: Batının güdümünde modernleşme çabası.

Sorunsal ile, modernleşme adı altında girilen çabaların zihinlerde neredeyse Batıdan daha Batılı olmak şeklinde biçimlenmesi ve olmazsa olmaz bir unsur olarak algılanmasının, tarihsel süreklilik içinde gösterdiği benzerliklerin bir karşılaştırmalı analiz olarak ortaya konması amaçlanmaktadır.

Bu bağlamda, Batı Dışı Toplumlarda Modernlik Deneyimi başlıklı I. Bölümde öncelikle Batılı toplumların hakim söylem olarak kurguladıkları modernleşme kavramını oryantalizm üzerinden nasıl tanımladıklarını ve Batı Dışı toplumlara bu söylem üzerinden nasıl bir konumlandırmada bulduklarını, sonrasında Batı Dışı toplumların kendilerine verili bu anlamlar dünyası içinde yer edinme çabalarının otantik bir yapıya tekabül edememesinin bu toplumlarda nasıl bir anlam ihtiva ettiği gösterilmeye çalışılacaktır.

II. Bölüm, Osmanlı İmparatorluğu Modernleşme Düşüncesinde Güdümlülük başlığı altında Osmanlı'daki II. Meşrutiyet sonrası düşünce akımlarından I. Dünya savaşı sonrası ülkenin vesayetle yönetimi düşüncesine kadar Batı güdümünde gelişme modelinin benimsenmesine dair bir çalışmayı içermektedir.

III. Bölüm başlığı altında; Osmanlı İmparatorluğu ile Bugünün Türkiye'sinde Modernleşmenin Konumlanmasındaki Süreklilik bağlamında İngiliz Muhipleri Derneği ve Avrupa Hareketinin kıyaslamalı analizi yapılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

BATI DIŞI TOPLUMLARDA MODERNLİK DENEYİMİ

1. Batı Dışı Toplumunu Ortaya Çıkaran Süreçte Oryantalizmin İŞlevi

Batılı toplumların geldiği noktanın, ulaŐılması gereken nihai aŐama olarak algılanması ile bunu gerçekteŐirebilmek için Batı Dışı toplumların kendi kültürel kimliklerinden vazgeçerek batılı kültürel kodlar ile yüklenmesini zorunlu bir unsur olarak gören anlayıŐın altında yatan en önemli kavramlardan birisi modernizmdir.

Bu kavram, Batı Dışı toplumların, Batı tarafından tanımlanan, sınırları çizilen ve Batının sahip olduğu özelliklerden hareketle ne olmadığını ifade eden bir kavram olan oryantalizm ile birlikte modern-geleneksel dikotomisinin ortaya çıkmasında bir araç işlevi görmektedir. Bu düşünce aynı zamanda Batı Dışı toplumların söylemlerinin de bu kavramların kaynağından beslenmesine neden olmaktadır.

Batının son birkaç yüzyıllık zaman dilimi içinde, tarihte eşine zor rastlanır bir ilerleme kaydederek dünyanın geriye kalanını tahakkümü altına alması oryantalizmin ana tezini oluşturmaktadır. Genelde, bu tahakkümün ekonomik, askeri ve diplomatik boyutlarına vurgu yapılmakla birlikte söz konusu olgunun kültürel cephesi de büyük bir önem arz etmektedir. Batı, dünyanın geri kalanını kendinden hareketle ve kendine göre tanımlarken, bu çarpıtılmış imgeyi değişik kurumları aracılığıyla mutlak doğru olarak nüfuzu altında kalan yerlerde dikte etmiştir.¹

Avrupa merkeziliğin ve ırkçılığın gelişmesi, aynı dönemde gerçekteŐen sömürgeci yayılma ile birlikte yalnızca ılıman iklimlerde yaşayan insanların –Yani Avrupalıların- gerçekte düşünme yetisine sahip olduğu düşüncesinin ortaya çıkmasına yol

---

¹ Kaan Durukan, *Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış; Montesquieu, Fanon, Galcano, Said*, I. Basım, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004, s:95.

açmıştır.² 19. yüzyılda Batılılar, diğer toplumlardan farklı ve üstün oluşlarını Hıristiyanlığa, Avrupa kültürüne ve Avrupa ırkının özelliklerine bağlıyorlardı.³ Montesquieu, Doğu'nun doğanın çizdiği yazgı içindeki despotizme terk edilmesini savunurken, ötekini tanıma iddiası ona hiçbir şekilde müdahale etmemeyi haklı gösteren bir gerekçeye dönüşmüştür.⁴

Bu husus, Batı Dışı toplumların Batı ilerlemesi karşısında boyun eğmesinin nedenini, yaşadıkları çevrenin koşulları tarafından zayıflatılmalarına, doğaları gereği yumuşak ve pasif olmalarına bağlayan ve bunun değiştirilemez olduğuna dair egemen görüşe dayanmaktaydı. Ancak bu bakış, Batı Dışı toplumların modernleştirilebileceği düşüncesiyle çeliştiğinden, Batı'nın kendi araçlarını Doğu üzerinde kullanabilmesini imkansızlaştırmaktaydı.

Bu açıdan, Batının Doğuya müdahalesini meşrulaştırmada Hegel'in tarihsel ilerlemecilik kavramı önemli bir rol oynamıştır. Hegel'in görüşleri, belli bir erek olarak ortaya konulan modernliğin diğer toplumlar tarafından izlenmesi gereken yol olarak görülmesi açısından önemlidir.

Hegel, güneşin Doğudan Batıya hareket etmesi gibi, devlet ya da evrensel ideanın da Moğolistan ve Çin'deki "teokratik despotizmden" Hindistan'daki "teokratik aristokrasiye" ve İran'daki "teokratik monarşiye" doğru hareket ettiğini; Mısır'ın Doğu ile Batı arasında bir geçiş olduğunu dile getirerek Şark'ı insanlığın çocukluğuna, Yunanistan'ı ergenlik aşamasına, Roma'yı üçüncü ve Germen dünyasını da son aşamaya yerleştirirken⁵ onun bu düşüncesi Doğu'yu çocukluk döneminden çıkarıp, Batı medeniyetine has özellikleri kazanabilmesi için Doğulu toplumlara karşı yapılacak müdahalelere meşruluk sağlamaktaydı.

---

² Martin Bernal, *Kara Atena: Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? (1785-1985)*, çev. Özcan Buze, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003, s:587.

³ Justin McCarty, *Osmanlı'ya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halklar*, çev. Mehmet Tuncel, 1. Basım, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s:23.

⁴ Thierry Hentch, *Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı*, çev. Aysel Bora, 2. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s:160.

⁵ Bernal, a.g.e, s.362.

Batının sahip olduğu ötekinin dışlanması yoluyla kendi kimliğinin değeri konusunda kendini rahatlatma ihtiyacı⁶ oryantalizm çalışmalarıyla varlığını bulmaktadır. Bu anlamda oryantalizm, Batı kimliğine üstün özellikler yüklemek için Doğu'ya kötü anlamlar atfetmeyi gerekli görmüştür.

Edward Said, oryantalizmi, Avrupalı olmayan kültürlere karşı etnosantrik önyargılarla dolu, sömürgeci tahakkümü aklileştirmeye yarayan bastırıcı bir ideolojiye sahip Avrupalı bir söylem olarak betimler.⁷ Oryantalizm dünyayı mutlak, tartışılmaz bir gerçek gibi, Occident ve Orient olarak ikiye ayırmaktadır. Orient burada tuhaf, egzotik ve gizemli aynı zamanda irrasyonel ve potansiyel tehlikeli anlamındaki çağrışımlarla yüklenmektedir. Bu oryantal gerçeğin kavranması ise sadece Batılı filoloji, lisan ve edebiyat disiplinleri ile mümkündür. Bu bağlamda oryantalizm, Doğu toplumlarının ve kültürlerinin karmaşıklığını, kendi bilgisinin nesnesi haline getirerek, yönetilebilir ve kavranabilir bir düzeye indirgemektedir.

Oryantalizmin görevi, Doğu'nun sonsuz karmaşıklığını, belli tipler, karakterler ve kurumlar haline dönüştürmek⁸, disiplin, meslek, dil yahut özel düşünce stili olarak bütün "Doğu'yu" tek bir kabın içine koymaktır. Doğu olmasaydı Oryantalizm adı verilen uyumlu, anlaşılır ve esnekliği olan bir bilgi de olmazdı. Dolayısıyla Doğu oryantalizmin malıdır. Oryantalizmin getirdiği bilgiler Doğu'dur.⁹

Batı kendi kavramlarıyla tanımladığı Doğu üzerinde entelektüel üstünlük ve ekonomik denetim kurmaya çalışırken, Doğu'da kendisini, Batının aynasında görmeye zorlanmıştır.

Batı kimliğini kuran oryantalist bakış bunu Doğu üzerinden gerçekleştirmiştir. Bu vasıtaıyla, Doğu kimliğinin kuruculuğunu üstlenmiş ve biçtiği birtakım rolleri ona

---

⁶ Jean Paul Sartre, "Réflexions Sur La Question Juive", Gallimard, Paris, 1954, aktaran Thierry Hentch, a.g.e., s:61.

⁷ Zeynep Direk, "Başkada Aynı Kalmak: Türk Başkaldırısını Felsefi Olarak Düşünmenin Yolları Üstüne", Toplum ve Bilim 98, Güz 2003, s:26

⁸ Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya, 2. Basım, Anka Yayınları, İstanbul, 2003, s:77.

⁹ Edward Said, *Oryantalizm*, çev. Nezih Üzel, 4. Basım, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s:324-325.

yüklemiştir. Oryantalist söylem sonuçta Doğu'nun kökenleri hakkında değil, Batı'nın kökenleri hakkında bir söylemdir.¹⁰

Az yada çok bilinçli olarak onu Batı'nın karşısına çıkarmak için olmasa, Doğu'nun ya da İslam'ın tanımlanmasının bir anlamı olmayacaktır. Bu kavramlar hiçbir anlamları olmadığı için değil tersine çok çeşitli anlamlarla yüklü, esnek ve her kalıba giren kavramlar oldukları için, tanımladıkları düşünülen nesneye göre değil de kendilerini kullanan özneye göre anlam kazanmaktadırlar.¹¹ Doğulu kültür kademeli olarak, bilinçli bir politikayla Batı kültürüyle karşılaştırılmakta, gitgide değersizleştirilmekte ve sonunda tamamen bastırılmaktadır.¹²

Said'e göre, Batı'nın Doğu'ya dair her türlü bilgisi çarpık, eksik ve yanlış algılara dayanır. Diğer yandan Batının Doğu fikri her zaman Batı'yı yücelten ve Batının üstünlüğünü yineleyen bir söylemdir.

Bu oryantalist söylem, değişen çağlar ve metinler boyunca devam eden hem düşünsel hem de eylemsel düzeyde ortaya çıkan egemen bir pozisyonu vurgular. Batı'nın Doğu ile her karşılaşmasında bu iktidar ilişkisi, yani oryantalist söylemi kendini yeniden üretir ve Batı'nın üstün ve egemen taraf olduğunu söyler.¹³

Said, birbirinin karşısında –agonistik güçler olarak- ortaya çıkan Doğu ve Batı ile Batılı bilginlerin (oryantalistler olarak isimlendirilirler) Avrupa'da kolonyal genişlemede suça iştirak eden kuvvetli açıklamalarının bir teorik yapı ile altını kazınmış¹⁴, söz konusu ikili ayrımı ve Batıyı bu ayrımında ayrıcalıklı konuma oturtan söylemin tarihsel kökenlerini araştırmıştır.

Said, Batının köktenci bir politik doktrin ile Doğu üzerinde oluşturduğu gücü Doğu'ya atfettiği zayıflık üzerinden ortaya çıkardığı farklılık nosyonu ile yaptığını dile getirir.¹⁵ Böylece Said, Antonio Gramsci ve Michel Foucault çalışmalarından yola

---

¹⁰ Turner, a.g.e, s:154.

¹¹ Hentch, a.g.e, s.264.

¹² Durukan, a.g.e, s.72.

¹³ Aslı Çırakman, "Avrupa fikrinden Avrupa Merkezçiliğe", Doğu Batı Dergisi: Avrupa, 2001, yıl:4, sayı:14. s:40.

¹⁴ Fred Dallmayr, "The Politics Of Nonidentity Adorno, Postmodernism –And Edward Said", Political Theory, Vol 25, No:1, February 1997, s:44.

¹⁵ Dallmayr, a.g.m., s:45.

çıkarak Garp ve Şark arasında epistemolojik düzeyde yapıla gelen ayrımın, Şark'ın Batı hegemonyasının 'ayrılmaz parçası' olan bir özne olarak sistematik bir şekilde nesneleştirilmesinde ve söylemde kurgulanmasında görünürlük kazandığı sonucuna varır.¹⁶

Doğu'yu ulaşılabilir bilgi sistematik tablosu içinde sunan alıntılar, Batı hakimiyetinin tipik birer ürünüdür. Bu açıdan Napoléon'un Mısır Seferi, Avrupa'nın Doğu'ya karşı tavrında önemli bir dönüm noktasını oluşturmaktadır. Ayrıntılı incelemeler, haritalar ve çizimler, Edward Said tarafından tanımlanmış olan 19. yüzyıl "oryantalizminin" temeli haline gelen –bilimsel araştırma yoluyla inceleme ve nesneleştirmede standart modelin ilk örneği olarak karşımıza çıkar.¹⁷

Said Doğu'ya dair kesin, tartışılmaz "doğru"nun peşinde değildir, özünde temsil sorunuyla ve Doğu'yu çevreleyen/kuşatan söylem ile ilgilidir¹⁸ ki bu söylem Doğu'nun kendisini tanımlamasında da bir araç işlevi görerek kendi kendini oryantalize etme biçimine dönüşmektedir.

Güç ve bilginin birleşmesi olan oryantalizmin sistematik karakterini vermek için Said, Foucault'un söylem formları kavramını onaylayarak şu tespitte bulunur:

"Bir kimsenin, Oryantalizmi bir söylem olarak araştırmaksızın, aydınlanma sonrası periyot zarfında Doğuya ilişkin siyasi, sosyal, askeri, ideolojik, bilimsel ve hayal gücüne dayanarak geliştirilen Avrupalı kültürce yönetilebilen ve aynı düzeyde üretilebilen- muazzam sistematik disiplini, anlaması mümkün değildir.¹⁹"

Michel Foucault'un eserindeki bilgi/güç analizi, Said'in çalışmasına, içinde tarafsız Occident/Orient kavramlaştırmasının bir güç ilişkisi olarak ifade edildiği farklılık söylemi ile taban oluşturmuştur. Oryantalizm, Orient'i kategoriler, tablolar ve kavramlarla aynı anda tanımlanan ve kontrol edilen, anlaşılabilir ve kabul edilebilir bir fenomen haline getirmiştir. Bilmek hakim olmaktır.²⁰

---

¹⁶ E. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslar arası Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev. Simten Coşar, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s:9.

¹⁷ Bernal, a.g.e., s:275.

¹⁸ Durukan, "Edward Said ve Oryantalizm", *Toplumsal Tarih*, Kasım 2004, s:54.

¹⁹ Dallmayr, a.g.m., s.45.

²⁰ Turner, a.g.e, s.45.

Şarkiyatçılığın temel tezi, “özgür”, “medeni” ya da “demokratik” olduğu varsayılan Batı’ya karşı karşıtlık oluşturan bir Doğu mefhumunu temsil edenler ile, Batı’nın Doğulu toplumları tahakküm altına alması arasında derin ve karmaşık bir ilişki olduğu yönündedir.²¹

Modernliğin yayıldığı alan, Batı iktidarının da yayıldığı alandır. Modernlik bütünüyle her çeşit gelenek, geçmiş, metafizik vb. boyutlardan arınarak geleceğe yönelik ilerleme, kalkınma, özgürleşme ve rasyonelleşme çabasıdır. Bilimsel ve teknolojik verilerle toplumları ve dünyayı yeniden kurgulamaktadır. Batı Dışı toplumlar geçmiş, gelenek, metafizik ve geri kalmışlıkla tanımlanırken Batı toplumu ise gelecek, kalkınma ve ilerleme ile özdeşleşmekte²² ve modernlik söylemi oryantalizmi bu şekilde bir araç olarak kullanmaktadır.

Oryantalizmin işlerliği modern olandan hareketle anlam kazanırken, modernliğin bir Batı Dışı Fenomen olarak Batı Dışı toplumları ötekileştirdiği ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, “modernliğin ötekileri”, Batı Dışı toplumların özellikleri olmaktadır. Bu ötekilik, modernlik karşısında gerilik, baskı, hareketsizlik, yoksulluk ve cahilliktir.²³

Oryantalizm, kendisini modern olarak niteleyen Batı tarafından modern olmayana göstermede bir araç olarak kullanılırken ve bu ayrımları tartışılmaz mutlak bir gerçek olarak farklılık nosyonu üzerinden ortaya koyarken, aynı zamanda Batı Dışı Toplumlarının kendilerini bu kavram üzerinden tanımlamalarına ve meşruiyetlerini bu kavram çerçevesinde kazanmaya çalışmalarına olanak sağlamaktadır.

Bu bağlamda Said oryantalizm konusundaki çalışmasıyla sadece Batılı düşünürlerin Doğu’ya yükledikleri pejoratif anlamlarla ilgilenmemiş, oryantalizmin şarklı zihniyetlerde ortaya çıkardığı sonuçları da gündeme getirmiştir. Doğulu toplumlarca Batı’ya karşı geliştirilen eleştirel tutumlar da bile varolan bu modern-

---

²¹ Ussama Makdisi, “Edward Said ve Ortadoğu Tarih Yazımı”, *Toplum ve Bilim* 99, Kış 2003/2004, s:25

²² Ergün Yıldırım, *Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı*, 1. Basım, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s:31.

²³ Yıldırım, a.g.e., s:18

geleneksel ikiliğinin ontolojik temellerinin tartışılmamasının Batı Dışı toplumların kendilerini Batılı kimlikler üzerinden tanımladıklarını ortaya koymaktadır.²⁴

Kısacası oryantalizm kavramı, hem Batının kendi anlamlar dünyasını oluşturmak, hem de Doğunun Batı tarafından tanımlanan bu anlamlar üzerinden konuşmasına aracı olmak şeklinde ikili bir işlev görmektedir. Doğu, Batılı kaynakları kendisiyle ne kadar uyumlulaştırırsa, Batı tarafından kurulmuş oryantalist kimliği o oranda elimine ettiği yanılgısına düşürülmektedir.

2. Kendi Kendini Oryantalize Eden Zihniyetler Bağlamında

Modernleşmenin Nasıl Algılandığı Sorunsalı

Batı Dışı Toplumların modernleşmesine Batı modernliğinin dışında bir modernleşme biçimi olarak bakıldığında, Batı'dan farklı temellenen kültürel yapısı ile kendine özgü bir oluşum şeklinde nitelendirildiği görülmektedir.

Bu bakış açısı, Batı dışı toplumları modernliğin aynasında değil, modernliği Batı Dışı Toplumların aynasında okuyabilmeyi²⁵ sağlamaktadır. Ancak bu toplumların kendilerini Batının gözüyle görmeksizin, tarihsel ve kültürel geçmişlerinden hareketle bir modern kimlik oluşturmalarının mümkün olabilirliliği sorunu ortaya çıkmaktadır. Bu soruna yol açan olgu ise bu toplumların modern Batılı toplumlarca onlara yükledikleri anlamlardan kopamamasıyla ilgilidir.

Ali Yaşar Sarıbay, globalleşme kavramını iki sureti içeren bir süreç olarak ele almaktadır. İlk sureti Batılı öncü toplumların kültür kodlarının dayatıldığı türdeşleşmeyi yansıtırken diğeri, kültürler arası farklılaşmayı parçalanma düzeyinde gerçekleştirir ve Batı Dışı Toplumların kendilerini yeniden tanımalarına, tanımlamalarına dair bir imkan sunar; ve böylece o toplumların artık geri dönüşü olmayan bir sürece kendi şahsiyetleri

²⁴ Süleyman Seyfi Ögün, "Yerlici Kültüralizm: Kıyaslamalı Bir Değerlendirme", içinde Global Yerel Eksende Türkiye, der. E. Fuat Keyman- Ali Yaşar Sarıbay, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s:73-74

²⁵ Nilüfer Göle, " Batı Dışı Modernlik: kavram Üzerine", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt:3: Modernleşme ve Batıcılık", ed. Tanıl Bora-Murat Gültekingil, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s:60

ile dahil olarak Batılı toplumların kültürel tekellerini eriten yeni bir ortak kültür arayışına yönelmelerini ortaya çıkarır.²⁶

Ancak, ikinci suretteki bu modernleşme tarzı –ki alternatif modernleşme olarak da adlandırılmaktadır- Modernite biricik ve Batı’ya özgü tarihsel bir olgu olduğundan, eninde sonunda “kendi kendini oryantalize etme” düşüncesi ile özdeşleşmektedir.²⁷

Modernleşme projesi boşluk ve alanlar yaratırken, bu insanları kendi geçmişlerinden ve daha önceki bağlantılarından koparmaya, kendilerine özgü yeni toplumsal ilişkiler ve bütünüyle yeni bir toplumsal dünya yaratmak zorunda kalmalarına yol açmaktadır. Buna bağlı olarak modernleşmenin niteliğini de değiştirmektedir. Görünüşte bütünleştirici olan bu proje aşınmakta, içeriden ve dışarıdan değişime uğramaktadır.²⁸ Ancak bu husus Batı dışı toplumlara özgül bir kimlik kazanma olanağını sunmamaktadır.

Buna neden olan husus; Batı modernliğinin dışında, kenarında, gerisinde kalmış olan toplumların ya kendi kültür ve tarih güzergahları yolunda evirilerek değil de o yolu arkalarında bırakarak modernleşebileceklerine inanmaları²⁹ ya kendi geleneksel değerleri ile modern olana ait değerlerinin sentezini yaparak ilerleyebilecekleri fikrini taşımaları, veyahut kendi geleneksel değerlerinin zaten modern diye nitelendirilen değerlere sahip olduğuna dair meşrulaştırıcı bir çabayla modern bir toplum gibi olabilecekleri düşüncesini ortaya koymaları ile açığa çıkar.

Bu son durum kendi kendini oryantalize etme şeklinde tanımlanır. Bu kavram; karşıt olunan olgu karşısında kendi tutumunun meşrulaştırılmasını, o karşıt olgunun kavramları (ideolojik, politik, kültürel vs.) aracılığıyla yapmaya³⁰ işaret ederken, global kültür kodlarının esasen kendi sahil ve/veya yerli kaynaklarında var olduğunu ifade ederek onları yeniden üretir ve kabul edilmelerine meşru bir zemin sağlar.³¹

---

²⁶ Ali Yaşar Sarıbay, *Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme*, 1. Basım, Everest Yayınları, İstanbul, 2004, s:44

²⁷ Sarıbay, a.g.e., s:44

²⁸ Joel S. Migdal, “Olgu ve Kurgunun Buluşma Zemini”, içinde “Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik”, ed. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, 3. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s: 210

²⁹ Göle, a.g.m., s:61.

³⁰ Sarıbay, a.g.e., s:16.

³¹ Sarıbay, a.g.e., s:44.

Bugün bu düşüncenin temelleri, kendisini modern olan karşısında en yerlici ve modern olanın araçlarından soyutlanmış özgül bir unsur olarak nitelendiren İslamiyet te dahi görülmektedir.

Bir Müslüman din adamının Kur'ân ayetlerinin değerini kanıtlamak için Freud'un ya da Marx'ın yardımına başvurması, demokrasi ve İslam'ı bir terazinin iki kefesi sayması, namazı spora, orucu diyete³² örnek göstermesi gibi bir çok husus kendi kültür kodlarında batılı temeller arama sonucunda ortaya çıkan kendi kendini oryantalize etme şekilleridir.

Müslüman ülkelerin modernleşme girişimleri temelde Batı tecrübesine ve kültürüne göre tanımlandığında bir uygarlık sorunu haline gelmektedir.³³ Bu bağlamda, Batılılaşma, bizzat İslam'ın kendini onun karşısında düşünmesine imkan veren kavramlar üzerinde oynamaktadır.

Başka bir deyişle, Müslümanlar başka bir bölgeye has olmayan bir İslam tanımlamayı denedikleri zaman, az veya çok bilinçli bir biçimde bunu çoğu zaman “etnik ya da kültürel cemaat” kategorileri gibi, ya da daha incelikli olarak “din” kategorisi gibi, tipik bir biçimde batılı kategoriler alarak yapmaktadır.³⁴

Kısacası, modernleşme süreci modern araçlarla aşamadığı çıkmazlarından geleneksel söylemlerle çıkmaya çalışır.³⁵ Bu modern olanın içselleştirilmesinde hem bir savunma aracı hem de ona olan tepkileri ortadan kaldıracak bir perde işlevini görür.

---

³² Daryush Shayegan, “Batı Karşısında Asya”, çev. Derya Örs, 1. Basım, Anka Yayınları, İstanbul, 2005, s:59.

³³ Nilüfer Göle, “Modernlik Bağlamında İslami Kimlik Arayışı”, içinde “Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik”, ed. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, Türk Tarih Vakfı Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2005, s:73

³⁴ Olivier Roy, *Küreselleşen İslam*, çev. Haldun Bayrı, 1. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s:113

³⁵ İnci Özkan Kerestecioğlu, “Milliyetçilik ve Modernleşme İlişkisi Üzerine”, İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, no:23-24 (Ekim 2000-Mart 2001), s:199.

A. Simgeler Düzeyinde Yorumlanma Meselesi Olarak

Modernleşme Kavramı

Batı Dışı Toplular Batılı toplumlarla karşılaştırıldığında yokluklar kümesine gönderme yapılarak tanımlanmaktadır: orta sınıfın yokluğu, kentin bulunmayışı, siyasi hakların yokluğu, sivil toplumun ve devrimlerin yokluğu. Batı Dışı Toplularındaki bu eksik özellikler, onların neden kapitalizmi yaratamadığını, neden modern kişiler ortaya çıkaramadığını ve neden kendini laik ve radikal bir kültüre dönüştüremediğini açıklamakta kullanılmaktadır.³⁶

Batı Dışı Topluların tarihinde “sivil toplum”un ya da “ikincil yapıların” olmadığı veya despotik merkezîyetçi bir geleneğin varlığı gibi en bilinen tezler tamamen Avrupa tarihine göre üretilmiş kavramlar³⁷ olarak yokluklar kümesine atıfta bulunurken farklı kültürel yapılardan beslenen bu topluları aynı kavramlar içinde eritme çabasında kendini gösterir. Bu aynı zamanda, Batı Dışı Topluların evrensel bir ideal içinde kendilerine ait olmayan tarihi yaşamaya çalışma çabasıdır.

Böylesi bir anlamlandırma bu topluları kolektif belleği zedelenmiş, içinde yaşadığı dünyayı kendinin kılma ve bu dünya üzerinde etkide bulunma kapasitesi sekteye uğratılmış birer toplum haline dönüştürmekte ve tarihi kaderlerinin Batılı tarihin kaderi karşısında geri kalmış olarak belirlenmesine yol açmaktadır.

Batı Dışı Topluların “Batılılaşması” kendi değişimlerinin Batı toplumlarının değişim kodlarına tabi hale gelmesi olarak nitelendirilmektedir. Bu durum Batılı olmayan toplumların Batılı toplumlarca hem oryantalize edilmesine hem de bu toplumların kendi kendilerini oryantalize etmelerine yol açmaktadır.³⁸

Batılılaşmanın yol açtığı kültürel erozyonla Batı Dışı Topluların zayıflayan geleneksel kültürleri, Batı karşısında yok olma durumuna gelirken, Batı kurumları da

³⁶ Bryan S. Turner, “Marx ve Oryantalizmin Sonu”, çev. H. Çağatay Keskinok, 2. Basım, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2001, s:129.

³⁷ Mahmut Mutman, “Şarkiyatçılık/Oryantalizm”, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, cilt.3, Modernleşme ve Batıcılık, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s:197.

³⁸ Sarıbay, a.g.e., s:103

gerçek anlamda yerleşip kurumsallaşamayarak³⁹ bu toplumlarda tıpkı Osmanlı son dönemleri ve günümüz Türkiye'sinde gördüğümüz kendi kimliğini tanımlamada varoluşsal birtakım sorunlara yol açmaktadır.

Sartre'a göre, kendine güven yokluğunda mutlaka hep başkasının bakışının dolayımı vardır. Şarkiyatçılık söylemi, sömürgeleştirileni sömürgeleştirilenin bakışından bağımsız bir biçimde kendisine bakamaz hale getirmektedir ve bu toplumlar da içselleşen aşağılık duygusu onların kendi başkalığının kavrayışını belirlemektedir.⁴⁰

Batılı kavramları ortaya çıktığı bağlamdan ve tarihsel sürekliliğinden kopararak içselleştirmek düşüncesi o kavramın içeriğinin algılanmasında birtakım sorunlara yol açmaktadır. Bu şekilde bir modernleşme, demokrasi, insan hakları gibi kavramların tarihi arka planını göz ardı edip onların simgesel düzeyde algılanmasına yol açmaktadır. Burada, modernleşmenin, Osmanlı ve Türkiye'de metonimik bir zihnin simgesel kavrayışı doğrultusunda algılandığı görülmektedir. Bütünün yerine konulan parça, bütünün simgesi olurken, Batılılaşma simgeler düzeyinde algılanıp, toplumsal yapıya aktarılmaktadır.⁴¹ Bağlamından koparılarak farklı bir kültürel yapıda varlığını bulan bu kavramlar anlamını yitirmekte, onu oluşturan bütünsellikten ayrı soyut bir yapıya dönüşmektedir.

Batı Dışı Toplumlar, modern toplumlardan politik açıdan biçiminin özünü değil tözünü almışlardır. Teknoloji açısından da aynı durum söz konusudur. Batıdan transfer edilen ideolojik içerik konusunda da içeriğin tözünün alınarak özünün dışlanmış olduğu söylenebilir.⁴² Kavramların olguların yerini almasından doğan boşluk, bu kavramların gerektiği gibi algılanmasını engellemekte, yabancı olduğu bir tarihsel ve kültürel bağlam içine yerleştirilmesi ile kavramların sahip olması gereken anlamları kayba uğramaktadır.

---

³⁹ Murat Belge, "Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s:263.

⁴⁰ Direk, a.g.m, s:27

⁴¹ Hilmi Yavuz, "Modernleşme:Parça mı, Bütün Mü? Batılılaşma:Simge mi, Kavram mı?", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt:3; Modernleşme Ve Batıcılık, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s:214

⁴² Oğuz Adanır, "Osmanlı ve Ötekiler, Kapitalizm Öncesi Evrensel Kültür/Zihniyetten Günümüze", 1. Basım, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2004, s:542

Bu bağlamda bakıldığında, Cumhuriyet modernleşmecileri için Avrupa medeniyetini kavramlardan ziyade simgelerin temsil ettiği görülmektedir. Örneğin Şapka İktibasına Dair Kanun 1925 yılında çıkarılmıştır ama ‘insan hakları’ kavramının gündeme gelebilmesi için Kopenhag Kriterlerinin dayatması beklenmiştir.⁴³

Şapkanın modernleşmede bir araç olarak görülmesi kadar Kopenhag kriterlerinin dayatması sonucu insan hakları konusunda olumlu adımlar atılabileceğine dair inançta modernleşmeyi simgeler düzeyinde yorumlamaya dair bir örnektir. Buna neden olan husus ise ‘insan hakları’ kavramın bir tarihsellik ya da toplumsal yapıda kendisine yer bulma arayışlarını yaşamaksızın kendinden hareketle değil de bir başka olgunun aracı olarak (AB üyeliği) yer edinmesi sorunudur.

B. Zaman-Mekan ve Tarih Dışı –Bir Kurgu Olarak- Modernleşmenin Toplumsal Yapıda Yol Açtığı Yabancılaşma

Modernlik insanlık tarihinde, kendi türünde eşi bulunmaz; müthiş bir sürecin sonu olmuştur. Batı uygarlığı iki bin ile iki bin beş yüzyıllık bir durgunluktan sonra, Levi Strauss’un deyişiyle genişliği, evrenselliği ve sonuçlarının önemiyle, vaktiyle ancak neolitik devrimin sunmuş olduğuna eş değerde bir sanayi devriminin merkezi olarak birden bire ortaya çıkmıştır.⁴⁴

Batı önce ekonomik-siyasi alanda, sonra bütün değerler alanında dünya görüşü olacak kadar genişlediği zaman, 16. yüzyıldan sonra onun gelişme hızına ayak uyduramayan başka kültürler için tek yol kalmaktaydı: Modernleşmek.⁴⁵ Bu kavram Batı Dışı toplumların hayatına genel geçer bir kanun gibi girmiştir. Bu bağlamda, modernleşme kavramı, başka bir alternatifinin ve ondan kaçınılmasının mümkün olmadığı bir anlam ile yüklenmiştir.

---

⁴³ Yavuz, a.g.m., s:215.

⁴⁴ Daryush Shayegan, *Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni*, çev. Haldun Bayrı, 4. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s:82.

⁴⁵ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 3. Basım, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992, s:20.

Batılı olmayan toplumlardaki değişim süreçlerini açıklamak amacıyla geliştirilen modernleşme kuramı, her şeyden önce, “modern” ve “geleneksel” olarak nitelenen iki toplum tipinin karşılaştırılmasına dayanmaktadır.⁴⁶

Bu durum beraberinde Batı Dışı toplumların Batı gibi olmaları gerektiği düşüncesini getirerek, Batılı toplumların kendilerinin model olarak alınması gerektiğine dair ilerlemeci tarih anlayışıyla örtüşen bir modernleşme tanımında anlamını bulmaktadır.

Ancak, Batıya özgü kavramlar istisnai bir tarihsel sürecin ürünüdürler ve bu anlamda onları Batı Dışı toplumlarda geleneksel değerleri tahliye etmeksizin yerleştirmenin mümkün olabilirliliği söz konusu bir sorun olarak varlık bulmaktadır.⁴⁷ Bu husus ise, Batı Dışı toplumların da bir gün Batılı bir toplum gibi olabileceklerine dair inancı tarihsel bir imkansızlığa dönüştürmektedir.

Batının kat ettiği tarihsel aşamaları diğer toplumların da kat etmesi gerektiğine dair düşünceler, tarihsel bir olumsuzluğı yapısal bir imkansızlığa dönüştürmektedir. Batı Dışı toplumların yanlış anladığı bir kültürel başkalık olarak kendisine ait bir Rönesans ya da Aydınlanma’ya dek tarihin dışında kalmaya mahkum olanın o yabancı maddesellięi⁴⁸ karşılarına çıkmaktadır.

Bu durum Shayegan’ın ifade ettiği Batı Dışı toplumlardaki kendine yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir.⁴⁹ Ona göre; Batı uygarlığının periferisinde kalan toplumlar artık “değişim karnavalı”na katılmadıkları, dolayısıyla “kültürel şizofreni”ye girdikleri için, tarih ve bilgi alanının dışında tutulmaktadır. Bu toplumların “zayıf bir tarihselliği” vardır. Kendi ortamlarında fazla bir yenilik yapamadıklarından sürekli bir taklit ediş, modernleşme ve sözde Batı üstünlüğüne göre kendi konumlarını belirleme çabasındadırlar.⁵⁰

---

⁴⁶ Levent Köker, “Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi”, 9. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s:51

⁴⁷ Yavuz, a.g.m., s:217.

⁴⁸ Direk, a.g.m., s:28.

⁴⁹ Shayegan, a.g.e., s:61

⁵⁰ Göle, a.g.m, s:74.

Batı dışında yaşanan tecrübeler artık tarih yaratmamakta, tortu olarak tanımlanmakta ve yalnız Batıdan farklı oldukları, yani Batılı olmadıkları için bir kimliğe layık görülmemektedir.⁵¹ Tarihselliği zayıf bu toplumlar, modernliğin tanımına kendi pratiklerinin damgasını vuramamış, yani değişimi ve yenilenmeyi içsel ve yapısal bir süreç olarak üretememişlerdir. Modernliği yani “yeni” olanı keşfedememiş olarak, tarihlerini sürekli Batı modernliğinin izdüşümünde yakalamaya çalışmaktadırlar.⁵²

Geleneksel kültürü dönüştürmek bir süreç gerektirmesine rağmen, Batılı olmayan toplumlar bu süreci yaşamaksızın varlıklarını devam ettirebilmek adına Batı gibi olmak zorunda kaldıklarında⁵³ kendilerini yaşamadıkları bir tarihselliğin içinde anlık yer edinme çabasında görmekte ve yabancı olduğu bu tarihsellik içinde varoluşsal kaygılar taşımaktadırlar.

Modernleşme, Zaman-Mekan ve Tarih Dışı –Bir Kurgu Olarak- ortaya çıkınca Batı Dışı toplumlarda yol açtığı yabancılaşmada kaçınılmaz olmaktadır. Bu toplumlar Batının kurumlarını kendi yapılarından üstün olarak algıladığında hem kendi geleneksel yapılarını dışlamak yoluna gitmekte, hem de Batılı kurumları tam olarak algılayamadığı için kendisinin olmayan bu yapılarla kuramadığı ortak bağ onu yabancılaşmaya sürüklemektedir.

C. Demokratik Totaliterizmin Bir Baskı Aracı Olarak

Batı Dışı Toplumlarda Yarattığı Ontolojik Kayıplar

Birbirini tutmayan iki dünyayı bir bilginin tutarlı bütünlüğü içinde özdeşleştirmek için, bu dünyaları birbirine bağlama⁵⁴ şeklinde ortaya çıkan durum Batı Dışı toplumlar üzerinde aynılaştırıcı politikalar çerçevesinde bir baskı aracına dönüşmektedir. Bu husus ise model alınan tarafından tanımlanmanın toplumsal bilinçte kırılmalara yol açmasına sebep olmaktadır. Gelişmiş toplum- geri kalmış toplum gibi

---

⁵¹ Göle, a.g.m., s:74

⁵² Nilüfer Göle, *Modern Mahrem*, 8. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s:45.

⁵³ McCarty, a.g.e., s:26.

⁵⁴ Shayegan, a.g.e., s.87.

ayrımalar, toplumsal evrimin genel yasalarını arayarak, bu toplumları evrensel bir zemine oturtabilmek adına birini diğerine tabi kılarak, Batı Dışı Toplumlar üzerinde baskı aracı olarak kullanılmaktadır.

Batı toplumları sürekli değişen, hareketli toplumlar olarak nitelendirilirken, Batı Dışı Toplumlar, değişimin çok yavaş olduğu ya da hiç değişmeyen durağan toplumlardır. Dolayısıyla Batılı olmayan toplumlarda modernleşme, her halükarda, Batılı toplumların dışarıdan müdahalesi sonucunda ortaya çıkan bir değişim sürecini⁵⁵ meşrulaştırıcı bir niteliğe bürünebilmektedir.

Lévi-Strauss'a göre Batılı değerlerin benimsenmesi kendiliğinden olmamaktadır. Bu benimseme özgürce verilmiş bir karardan ziyade seçenek eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Batı dolaylı ya da dolaysız yollardan değişik toplumların yaşamlarına müdahale bulunmuştur. Bu toplumların geleneksel yaşam biçimlerini ya kendininkini kabul ettirerek ya da bozulan düzenin yerine bir yenisini getirmeksizin alt üst etmiştir.⁵⁶

Modern toplumlar, çoğu zaman modernleşen toplumlara siyasal, askeri, ekonomik veya kültürel yollardan müdahale ederek onların modernleşmesine etki ederler. Aslında bu, modernleşme sürecinin de en önemli krizlerinden birini oluşturmaktadır. Dışa göre ve dışa yönelik modernleşme, modernleşme sürecinin en önemli unsuru olan toplumsal taleplere göre ve toplumla birlikte değişimi engeller ve modernleşme krizlerine kaynaklık eder.⁵⁷

Dolayısıyla, düzeni bozulan bu topluluklar için Batının kendilerine sunduğu çözüm önerilerini kabul etmekten başka çare kalmamaktadır. Bu çözümler mutlak doğru gibi her Batı Dışı Toplumunu Batılı toplum haline dönüştürebilecek reçeteler olarak karşılıklarına çıkarılmaktadır.

Modernleşme, siyasi istikrarın her ne pahasına olursa olsun sağlanmasında ısrar edilerek, rasyonel başarı ve ilerleme örneklerinin taklit edilmesi yoluyla, "geleneksel"

---

⁵⁵ Köker, a.g.e., s.51

⁵⁶ Claude Lévi-Strauss, *İrk, Tarih ve Kültür*, çev. Haldun Bayrı ve dğr., 3. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s.44.

⁵⁷ Halis Çetin, "Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi", Doğu Batı "Modernliğin Gölgesinde Gelenek", yıl 7, sayı:25, 2003-04, Ankara, s:16-17.

toplumları modern uluslara dönüştürmek için oluşturulmuş planların politikası olarak düşünülmektedir.⁵⁸ Batılı toplumların Batı Dışı Toplumlara müdahale edebilmesini sağlayan bir gerekçelendirme olarak, istikrarlı bir dünya sistemi düşüncesi dahilinde Batı Dışı Toplumlara daha demokratik bir toplum yapısı kazandırabilmek için bu toplumlara yapılan müdahaleler haklı kılınmaktadır.

Harry Harootunian'a göre, modernleşme teorisinin ve pratikte uygulanabilir olduğu yönündeki vaadinin özünde yatan ve onun örneklerinin bugünkü durumu anlamak için halen geçerli olmasını sağlayan neden, sömürsüzleşme süreci sonrasında, piyasanın körüklediği iktisadi kalkınmayı uygulamaya koyabilmenin bir koşulu olarak yeni uluslar arasında siyasi istikrarın geliştirilmesine yardımcı olma isteğidir.⁵⁹

Batının, vazgeçilmez, evrensel bir değer olarak ortaya koyduğu demokrasi kavramı Kapitalist Dünya Ekonomisi bağlamında istikrarlı bir Batı Dışı toplumun kendi çıkarları açısından kazandığı anlamda varlığını bulurken, Batı Dışı toplum üzerinde demokrasinin en üst değer olarak ortaya çıkmasıyla ondan verilecek en ufak bir taviz, bu kavramın, Batılı toplumlarca Batı Dışı toplumlara baskı aracı olarak kullanılmasına meşruiyet sağlamaktadır.

---

⁵⁸ Harry Harootunian, *İmparatorluğun Yeni Kılığı: Kaybedilen ve Tekrar Ele Geçirilen Paradigma*, çev. Erkal Ünal, 1. Basım, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006, s:35.

⁵⁹ Harootunian, a.g.e., s:4.

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU MODERNLEŞME DÜŞÜNÇESİNDE GÜDÜMLÜLÜK

1. Modernleşme Düşüncesini Ortaya Çıkaran Siyasal, Kültürel, Sosyal ve Ekonomik Zemin

Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkan modernleşme düşüncesinde söz konusu olan husus; Batılı toplumların bu ülke topraklarında elde ettiği ekonomik imtiyazlarla, İmparatorluğu idare etmede içine düştükleri iktidar yarışında, kendi kültürel, ekonomik ve siyasi düşüncelerine rıza gösteren bir İmparatorluğu yönlendirmenin daha kolay olacağı idi.

Böylece, modernleşme Batılı ülkelerin, Osmanlı İmparatorluğu üzerinden ekonomik kazançlar elde etmelerinde önemli bir rol üstlenmiştir. Modernleşme düşüncesi altında bir dizi reform hareketi ile on dokuzuncu yüzyıl boyunca Osmanlı reformcuları Osmanlı İmparatorluğu'na bir Avrupalı devlet şekil ve yapısı verme uğraşısı içine girmişlerdir. Yoğun bir modernleşme çabası içine giren Osmanlı bürokratları bunu imparatorluğa modern bir kimlik kazandırmak düşüncesinden ziyade Avrupalı devletlere hoş görünebilmek ve yönünü çevirdiği Batı tarafından tanınabilmek adına yapmaktaydılar.

Bu dönemde, Avrupalı kanunlar ve yargı örgütü, Avrupa tarzında bakanlıklar ve idari usuller, genellikle Fransız kaynaklarından, az veya çok değişikliklerle kopya edilip, padişah fermanı veya hattı ile ilan edilmekteydi.⁶⁰

Fransız Devriminin yarattığı uluslar arası karışıklıkların ve yan etkilerinin Osmanlı İmparatorluğunu bir hayli etkilediğini söylemek mümkündür.⁶¹ Özellikle

---

⁶⁰ Bernard Lewis, "Modern Türkiye'nin Doğuşu", 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1984, s:359.

milliyetçi hareketler, azınlıkların Batılı devletlerden gördükleri destekle İmparatorluktan imtiyaz elde etme istekleri, farklı unsurları bir arada barındıran Osmanlı'yı, bu birliğin çözülmesini engelleme amaçlı modernleşme düşüncesine sürüklerken, bu süreç Batılı müdahaleleri artırmıştı.

Tanzimat oluşumu içinde Devlet-i Aliyye'yi kurtarmanın yolu olarak Batı'ya benzemenin gerektiğine inanan ve kendini devletten ayrı düşünemeyen bir grup aydının, halk desteği olmaksızın yaptıkları siyasi müdahale sonucu, Osmanlı Devleti 1876'da Anayasal düzene geçiş kararı almıştı.⁶² Bu tarihte doruk noktasına ulaşacak olan reform hareketleri ile uzun zamandır sorulmakta olan "İmparatorluk nasıl kurtulacak?" sorusuna cevap verilmek için getirilen çözümler; idarede merkeziyetçilik, devlet çarklarının çağdaştırılması, toplumun batılılaştırılması, hukuk ve eğitim alanında yapılan çalışmalar şeklinde özetlenmekteydi.⁶³

İmparatorluk içine girdiği krizi aşmanın yollarını birtakım bürokratik çabalarla ortaya konulan reformlarda görürken, ülkeyi yaşadığı çıkmazdan kurtarmanın yollarını Batılılaşmada arayan pek çok düşünür ortaya koyduğu fikirlerle ülkenin kurtuluşu çarelerine ortak olmuştur.

Bu bağlamda ikinci bölüm başlığı altında, düşünce akımlarında, Batılılaşma fikri ve Batı destekli imparatorluğu kurtarma ve ileriye götürmeye çabalarına yönelik düşünceler ele alınmıştır.

---

⁶¹ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, 15. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s:187

⁶² Mehmet Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılılaşması", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s:151.

⁶³ Robert Mantran, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II: XIX. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa*, çev. Server Tanilli, 7. Basım, Adam Yayınları, İstanbul, 2004, s:59.

2. Osmanlı İmparatorluğunda Gelişen Siyasi Düşünce Akımlarında Güdümlülük

II. Meşrutiyet'ten sonraki fikir ve edebiyat akımlarının hepsi varoluşlarını ve yerlerini Batı nirengisine göre tayin etmekteydiler. Batı'yı ister benimseyen ister ona tepki gösteren akımlar olsun bu gerçek değişmemekteydi. Bunlar arasında çok paradoksal gözükebilecek İslamcılık akımı da yönünü Batı'ya çevirmiştir. Sonuç itibarıyla Garpperestlik gibi Batı'ya husumette aynı kaynaktan gelmekte⁶⁴ bütün reddiyelerini ve ona cevap verişlerini Batılı kavramlar üzerinden yapmaktadır.

Üç önemli düşünce akımı İslamcılık, Batıcılık ve Türkçülük “ilerleme” fikrinden yana, Batı modeli merkezlidirler. İslamcı hareketler için de köktenci bir biçimde modernleşme ve ilerlemenin karşısında olduklarını söylemek zordur. Önemli olan soru Batılılaşma hareketlerinin nereye kadar İslam kültürü ile bağdaşıp bağdaşamayacağıdır. Nitekim, İsmail Kara, Meşrutiyet döneminin İslamcılık hareketini Batılılaşmaya karşı bir çıkış olarak değil, Batılılaşmanın İslami bir kimliğe büründürülmesi olarak görmenin daha doğru olduğunu ileri sürmektedir.⁶⁵

Bütün düşünce akımlarının birleştiği nokta Batı uygarlığının yararlı unsurları olarak görülen şeylerin kabulüydü. Ancak asıl sorun Batılı unsurlar ile Müslüman Osmanlı uygarlığının bir birleşiminin nasıl olacağı sorunuydu. Başka bir deyişle kendi olarak kalınırken modernleşmenin nasıl olacağı⁶⁶ son dönem Osmanlı tarihinde cevap bekleyen bir soru olarak varlığını hissettirmiş, gerek bürokratların gerekse düşünürlerin geliştirdiği açıklamalar bu soruya bir cevap bulabilme üzerine odaklanmıştır.

Aşağıda sırasıyla bu düşünce akımları içindeki Batı bağımlı ilerleme fikirlerine dair düşünceler ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu akımlardan Osmanlıcılık düşüncesi üzerinde diğer düşünce akımlarından daha az durulmasındaki sebep, bu akımın Osmanlı

---

⁶⁴ Orhan Okay, “Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme” içinde *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, editör: Ekmeleddin İhsanoğlu, cilt. 2, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi, İstanbul 1998, s:216.

⁶⁵ Göle, a.g.e, s:57.

⁶⁶ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner Gönen, 15. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s:187

İmparatorluğunda başlayan milliyetçilik hareketleri bağlamında terk edilmesi dolayısıyla kısa ömürlü olması ile diğer üç akımın bugünün Türkiye'sindeki Batıyı algılayış tarzlarında benzer yansımalarını bulmak mümkün iken aynı durumun bu akım için geçerliliğinin olmamasıdır.

A. Osmanlılık

Osmanlılık kavramı, siyasi tarihe ne zaman girdiği müphem, teşkilatı ve yayın organı olmayan bir fikirdir. Avrupa'da başlayan ve Osmanlı topraklarına sirayetinden korkulan milliyetçilik akımlarına karşı düşünülen bu akım, Devlet-i Aliyye bünyesi içinde bulunan çeşitli ırk ve din gruplarını bir arada tutma maksadı gütmekteydi.⁶⁷

Osmanlı Devleti, içinde yaşayan bütün unsurları bir pota içinde eriterek, "Osmanlı Milleti" oluşturmayı amaçlayan bu siyaset sayesinde, devlet içindeki farklı etnik grupların ulusal mücadelelerinden vazgeçeceği umulmaktaydı.⁶⁸

Birkaç yüzyıldır Avrupa'yı kasıp kavuran milliyetçilik fikri ise o yıllarda Osmanlı aydını tarafından benimsenmiyordu. Çünkü o tarihte aydınlara göre yapılması gereken ilk iş devletin bölünüp parçalanmasını engellemektir. Milliyetçilik o dönem aydınları için imparatorluğu bölüp parçalayacak bir görüştü. Ancak 1912 yılındaki Balkan Bozgunu ile devletin büyük bir bölümü elden gidip de, sadece Türk ve Müslüman halkın yaşadığı topraklar kalınca, milliyetçilik yaygın bir fikir olarak ortaya çıkmaya başladı.⁶⁹

İnkılapçı Osmanlılar ülkede Tanzimatla başlamış olan Doğu-Batı mücadelesini gitgide daha geniş ölçüde Batı anlayışına doğru götürmeyi istemekteydiler. Tabiatıyla

---

⁶⁷ Okay, a.g.m., s: 218

⁶⁸ Raif Kaplanoğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)*, 1. Basım, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, s:71.

⁶⁹ Kaplanoğlu, a.g.e., s:71.

da dinin dünya ve devlet işlerine karışmasının aleyhindedirler ve Batının çok daha önce atmış olduğu adımın Osmanlıda da atılması düşüncesindeydiler.⁷⁰

“İçtihad” dergisi ve onun etrafında toplananlar, öteden beri bilhassa II. Meşrutiyet devrinin genel savaşa yaklaşan kısmında mutaassıp softalığa ve muhafazakar Müslümanlığa karşı savaş açmış durumdaydı. Onlar, Osmanlı Devletini Türkçülük gibi yeni cereyanlara kapılmadan Osmanlıcılıkla “Osmanlı Milleti” kavramlarını ve Osmanlı hanedanına bağlılığı bırakmadan Avrupa yolunda yürümeyi ve bunun için dinin devlet işlerine karıştırılmasıyla hasıl olan engellerin kaldırılmasını istemekteydi.⁷¹

Bu bağlamda Osmanlıcılık akımı, hem imparatorluğu parçalayacağı korkusuyla kendisine yeni bir yer edinme uğraşı içinde olan Türkçülük akımı ile hem de Osmanlı ilerlemesinde engel olarak gördüğü İslamcılık akımı ile çatışma içersinde iken Batıya yönelmek düşüncesini sahiplenmekteydi.

Osmanlıcılık, yani inanç ve dil gözetmeksizin bütün tebaanın yeni meşruti devlette eşit haklara sahip sadık yurttaşlar haline geleceği düşüncesi, 1908 Devriminin resmi ideolojisiydi ve 1913 yılına kadar da öyle kaldı.⁷² Bir siyasal ideal olarak Osmanlıcılık 1913’ten itibaren son derece sınırlı bir kullanıma sahiptir. Bu dönemden sonra iktidarı tekelleştirerek elinde bulunduran yönetimin –buna inanmamakla birlikte– Osmanlıcılık konusunda bazen görüşler ileri sürdüğü ve bu kavramdan bir toplumsallaşma aracı olarak yararlanmak istediği görülmektedir.⁷³

B. İslamcılık

İsmail Kara, İslamcılık akımını, 19. ve 20. yüzyılda İslam’ı bir bütün olarak (inanç, ibadet, ahlak, felsefe, siyaset, eğitim...) “yeniden” hayata hakim kılmak ve akılcı bir metotla Müslümanları, İslam dünyasını Batı sömürsünden, müstebit

⁷⁰ Yusuf Hikmet Bayur, “*Türk İnkılabı Tarihi*”, cilt.2, kısım IV, Türk Tarih Kurumu Yayını, VIII. Seri – No.146, Ankara, 1952, s:500.

⁷¹ Bayur, a.g.e., s:440.

⁷² Zürcher, a.g.e., s:188.

⁷³ Şükrü Hanioğlu, “Osmanlıcılık”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt:5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s:1393.

yöneticilerden, esaretten ve taklitten kurtarmak, medenileştirmek, birleştirmek ve ilerlemesini sağlamak uğruna yapılan aktivist ve modernist yönleri baskın, siyasi, fikri ve ilmi çalışmaların, arayışların, teklif ve çözümlerin bütününe ihtiva eden bir hareket olarak tarif etmektedir.⁷⁴

İslamcılık, meşrutiyetten sonra Türkçülükle beraber gelişen, yine onun gibi XIX. Yüzyılda ilk filizleri süren bir fikir ve siyaset akımıdır. Meşrutiyet sonrasında özellikle aşırı Batıcılık ve Türkçülük akımlarına karşı bir tepki karakterini de kazanarak geliştiği görülmektedir.⁷⁵ Abdülhamit dönemindeyse bu dönemden önce şekillenmeye başlayan İslamcılık hareketleri hem iç hem de dış politikada kullanılmıştır.

Abdülhamit dönemi Batıcılığında çağdaşlaşma sorunu basit bir sorundu. Batı uygarlığından alınacak şeyler ancak “faydalı” olan yanlardı. Bunların İslam uygarlığı üstüne bir etkisi olmayacaktı. Zaten Batı’dan alınacaklar ashında İslam uygarlığından Batı’ya gitmemiş miydi? Bu görüşte çağdaşlaşma olduğu gibi kalmamak ya da tamamen idealleştirilmiş bir ütopya olan İslam altın çağına dönmekti.⁷⁶

Bu politikanın başından beri bazı devletler tarafından desteklendiğini gösteren işaretler de vardır. Örneğin Orta Asya Müslümanlarının Rusya karşısındaki durumunu devamlı olarak izleyen Basiret gazetesinde bu eğilimin Almanya tarafından teşvik edildiğini gösteren ipuçları söz konusudur.⁷⁷ Bu durum, yönünü batıya çevirmiş Osmanlı İmparatorluğundaki düşüncelere karşı bir görüş olması açısından anlamlıdır. Ancak o dönem için bu durumun sınırlı olduğunu söylemek gerekmektedir. Çünkü Almanya dışında bunun bir diğer örneği sadece Metternich Avusturya’sıydı.

İslamcılar Osmanlı İmparatorluğunda gördükleri gerileme nedenlerinin tümünü İslamlaşamamanın, Müslümanlığa aykırı gidişin ve İslamcı zihniyeti algılayamamanın eseri saymışlardır. Onlara göre, bu anormal toplum, bu sebeplerin eseri ve esiri olunca onu kurtaracak çare kendiliğinden ortaya çıkmaktaydı. Osmanlı Devleti, manen ve

---

⁷⁴ İsmail Kara, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e İslamcılık Tartışmaları”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, cilt.5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s:1405

⁷⁵ Okay, a.g.m., s:219

⁷⁶ Niyazi Berkes, “Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Batı Uygarlığına Yaklaşım”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt:1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s:253

⁷⁷ Şerif Mardin, “19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi, cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s:348.

maddeten kalkınmak, medenileşmek, azamet ve yüceliğine sahip olmak arzusunda ise, gerçek surette İslamiyet'e dönmeliydi, İslamlaşmalıydı.⁷⁸ Medeniyet, manen ve maddeten kalkınmak gibi kavramlar Batı'nın kavramlarını Batı'ya karşı geliştirmek şeklinde düşünüldüğünde İslamcıların bu görüşlerinin kendi kendini oryantalize etme biçimini aldığı ortaya çıkar.

İslamcılar tekniği alma işinde olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kurala uymayı zorunlu saymışlardır. Taklitten kaçınmak ve alınanları devletin kanunlarına ve ihtiyaçlarına göre uygulamak. İslamcılara göre taklit, imparatorluğun seçkinlerini Batı tutkunu yapmış ve bütün başarısızlıklarının sebebi bu olmuştur.⁷⁹ İslamcılara göre İslam uygarlığı geri kalmış, adeta tanınmaz hale gelmiştir. Ancak eski haline dönebilmesi için, ahlakına karşı nefret duyduğu "Garbın terakkiyatına şiddetle muhtaçtır".⁸⁰

İslamcı ideoloji açısından Batı toplumlarına bakılırsa tekniğin ahlaki değerleri temsil ettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Batılı toplumlarda teknolojinin yüklendiği misyon, akıl ve varlık arasındaki bağları koparmak olduğundan bu Batılı toplumların manevi yönünün zarar görmesine neden olmuştur.

Bu nedenle mevcut Batı teknolojisinin İslami yaşayış biçimine girmesi mümkün görünmemekte; teknolojinin kabulünün olsa olsa Müslüman toplumun muhafazası, ayakta durması, savunulması, nihayet dönüşebilme gücünü ayakta tutması gibi bir gerekçeye dayandırabileceği belirtilmektedir.⁸¹

Bu tür düşüncelerin açığa çıkması, Tanzimat döneminden itibaren alınan bazı kurumların artık geriye döndürülemez bir biçimde İmparatorlukta yer bulması sonucu belirmiştir. Böylece İslamcılar arasında Batının tekniğini almak, Müslüman kültürü saklamak amacı güden bir grubun belirmesi söz konusu olmuştur. Bunların içinde Said Halim ve M. Şemseddin, Ömer Rıza gibi kimseler görülür.⁸²

---

⁷⁸ Ali Yaşar Sarıbay, "Türkiye'de Modernleşme Din Ve Parti Politikası -MSP Örnek Olayı-", 1. Basım, Alan Yayıncılık, 1985, İstanbul, s:36.

⁷⁹ Tarık Zafer Tunaya, *İslamcılık Akımı*, 1. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s:64.

⁸⁰ Tunaya, a.g.e., s:64.

⁸¹ Sarıbay, a.g.e., s:36.

⁸² Şerif Mardin, "İslamcılık", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s:1937.

Said Halim Paşa Osmanlıdaki Batı hayranlığını eleştirerek Batı hayranlarını toy tıp öğrencilerine benzetmekteydi; kitaplarda gördükleri her hastalığı kendi toplumlarında da var sanıp tedaviye giriştiklerini dile getirmekteydi.⁸³ Ona göre, Osmanlıda toplumsal sınıflar olmadığı için demokrasi, meclis, senato ve benzeri düzenlerin ve kurumların yerleşeceği bir zemin de bulunmamaktaydı; hürriyet, eşitlik vb. gibi herkesin benimseyip önem verdiği terimlerin İslam'daki anlamlarının bambaşka olduğunu, yani Batı ile İslamiyet arasında kökçe bir ayrılık olduğunu ileri sürmekteydi.⁸⁴

Said Halim Paşa gibi yabancı dil bilen ve batı kültürünü tanıyan ılımlı İslamcıların çoğu bazı ölçülerde İslam'da reform ihtiyacı gören ve İslam'ın dini ve kültürel mirası ile İslam dünyasının birliğini tehlikeye sokmadan bunu başarma yollarını arayan az çok Batılı eğitimden geçmiş kimselerdi.⁸⁵ Batının bilim ve teknolojisinin alınabileceğini, zaten İslam'ın da bunu öngördüğünü fakat, devlet, hukuk, toplumsal gelenek, eğitim temeline bağlılıkta İslam'ın egemen kalmasını savunuyorlardı.⁸⁶ İlimli İslamcıların bu bakış açısı modern olanın kendi kaynaklarında mevcut olduğu yönündeki savunmacı bir tutum içinde olmaları açısından önemlidir. Böylece, bu düşünce, modern olanın alınması karşısında duyulan ezikliğin bastırılması ve modernleşme açısından ortaya çıkabilecek tepkileri azaltması yönünde ikili bir işlev görmektedir.

Namık Kemal Avrupa uygarlığının başarılarından derin bir şekilde etkilenmişti. Onun görüşünde, İslam'ın geriliği mutlak olmaktan çok nispi idi. Bu gerilik İslam'ın tabiatında olan herhangi bir kusurdan değil, fakat Doğu'yu kendi kendine gelişme fırsatından yoksun bırakan Batı'nın egemenliğinden ileri geliyordu. İslam devleti kendini modernleştirmeliydi, fakat bunu yaparken Avrupa'yı körü körüne takip etmek yerine kendi kanun, inanç ve geleneklerini korumalıydı.⁸⁷

⁸³ Cemil Meriç, "Batılılaşma", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s:240.

⁸⁴ Selahattin Hilav, Türkiye Tarihi 4 Düşünce Tarihi (1908-1980), Cem yayınevi, İstanbul 1989, s:359.

⁸⁵ Lewis, a.g.e., s:233.

⁸⁶ Ergün Aybars, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I, 1. Basım, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir 1987, s:41

⁸⁷ Lewis, a.g.e., s:141

Namık Kemal yazılarında Montesquieu'nun fikirlerini şeriat ilkeleriyle bağdaştırmaya çalıştı. Ona göre, şeriatın akıllı ve adil kuralları Montesquieu'nun bahsettiği tabii hukuktan başka bir şey değildir ve böylece kanunların çıktığı “eşyanın tabiatı” ile tasavvufi mahiyette bir tanrı kavramı arasında bir ayniyet kurulabilir.⁸⁸ Yine, Avrupa uygarlığında mükemmel olan şeylerin hepsinin ya klasik İslam uygarlığından çıktığını yada onda bir paraleli bulunabileceğini ve müslümanın bu şeyleri alırken kendi geleneğinde en derin ve en sahih olarak bulunan şeylere dönmekte olduğunu ileri sürüyordu.

“...Devletin bu himayeti yalnız hürriyet-i efkar fîrû'atından olan hürriyet-i vicdana münhasır değil akaid-i hikemiyeye dahi şamil idi. Bilmez miyiz ki Eflatun ve Aristo'nun Avrupa kiliselerinde adlarını yad etmek küfr'i mahz addolunduğu zamanlar şark camilerinde eserleri kütüb-i şer'îye ile beraber tedris olunurdu...”⁸⁹

Burada Namık Kemal savunucu ve romantik bir kanıtlama yolu kullanırken, amacı bir yandan İslam değerlerine Batılıların ve Batılılaşma yanlılarının saygısını kazanmak diğer yandan ortodoks Müslümanların gözünde reformcuların fikirlerini daha kabul edilebilir kılmaktı.⁹⁰

Milliyetçilik, liberalizm, sosyalizm gibi düşünce akımları Batı kökenlidir; buna karşın, en Batı karşıtı görünen ve söylemini de bu yönde kuran İslamcılık bile bazı temel kavramlarını Avrupalı bir epistemolojinin normlarına göre oluşturmaktadır.⁹¹ Çünkü İslam dünyasında modernleşme hareketleri bir tür dini hareketler olarak ortaya çıkmış ve öyle devam etmiştir; bir başka deyişle modernleşme teşebbüsleri dinin ve dini yorumlama çabalarının bir parçası olmuştur.⁹²

Modernist İslamcılar, geleneğin içinde kalmaktan kaçınıp, çağdaş uygarlığın sorunlarına eğilmek, İslam dini ile bu sorunlar arasında bir uyum yaratmak ve bu

---

⁸⁸ Lewis, a.g.e., s:142

⁸⁹ Namık Kemal, *Osmanlı Modernleşmesi Meseleleri –Bütün Makaleler*, yayına haz: Nergiz Yılmaz Aydoğdu, İsmail Kara, 1. Basım, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005, , s:61.

⁹⁰ Lewis, a.g.e., s:142

⁹¹ Mümtaz'er Türköne, “Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu”, aktaran Kaan Durukan, a.g.e., s:34.

⁹² İsmail Kara, “İslam Düşüncesinde Paradigma Değişimi”, der: Mehmet Alkan, “Tanzimat ve Meşrutiyetin Birikimi” aktaran: Kaan Durukan, a.g.e., s:34.

konuda bir çözüm getirmek istemekteydiler.⁹³ Özellikle de dinsel inancın dayandığı ilkeleri, çağdaş bilimlerin sonuçlarıyla uzlaştırmayı ve dinsel hukuk sistemini yaşamın doğurduğu yeni gereksinimlere cevap verir hale getirmeyi amaçlıyorlardı.

Yukarda yazılanlar bağlamında İslamcılık akımının modernleşmeyi algılayış tarzında ortaya çıkan hususlar, batılılaşmayı tekniğin alınması şeklinde kısmi olarak kabul etmeleri ile onu siyasal ve toplumsal açıdan İslam medeniyetinden aşağı olarak yorumlayarak batı medeniyetinin siyasal ve toplumsal gelişmelerinin aslında İslam'ın geçmişinde varolduğu şeklinde ortaya koydukları savunmacı yaklaşımları ve bu savunularında batının kaynaklarından beslenmekten kendilerini alıkoyamamaları ile düştükleri güdümlülük çıkmazı olarak özetlenebilir.

C. Türkçülük

Osmanlıcılık tüm tebaanın ırk ve din ayrımı gözetmeksizin yasalar karşısında eşit ve aynı Osmanlı hanedanına sadık bir anavatan fikrinin benimsenmesini öngörmekteyse de, azınlık milliyetçilerinin bu eşitliği kabul etmek istememeleri; Almanya ve İtalya'daki milliyetçi hareketlerin başarısı ve imparatorluk içindeki Türk olmayan Müslüman grupların milliyetçi emelleri bir Türk kimliği bilincinin doğmasına yol açmış ve Türk milliyetçiliğinin İmparatorluk topraklarına yerleşmesini sağlamıştır.⁹⁴

Türk unsur 18. yüzyılda idari ve askeri alanda öne geçse de bunun bir ulusçu bilinç olması konusu 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başında görülmektedir. 18. yüzyıl boyunca ulusçuluk Balkanlara özgü bir ideolojiydi. Anadolu ise henüz Türk ulusçuluğu yapmıyordu. Sadece kültürel yönden güçlü bir Türkleşme süreci başlamıştı. Bu son gelişme dolayısıyla da 18. yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu artık eski yüzyıllardakinin tersine kozmopolit hayat ve idare yapısını kaybetmeye başlamıştı.⁹⁵

⁹³ Hilav, a.g.e., s:359.

⁹⁴ Standford Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, cilt.2, E Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1994, s:316.

⁹⁵ İber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, 18. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s:73.

Çok milletli bir yapısı olan Osmanlı İmparatorluğunda “Türk” daha çok geri kalmış yada göçebe anlamında kullanılan bir kavramdı. Yönetici kadrolar için önemli olan Osmanlı olmaktı. Türk olmak aşağılanan bir durumdu. Ancak, daha 13. ve 14. yüzyıllarda bile Avrupalılar Türk kelimesini kullanmakta ve İmparatorluğa Osmanlı İmparatorluğu yerine Türk İmparatorluğu demeyi yeğlemekteydiler.⁹⁶

Kavram olarak Meşrutiyetten sonra kullanılan Türkçülüğün başlangıç çalışmaları, bu tarihten kırk yıl öncesine gitmektedir. Mustafa Celaleddin, Süleyman ve Ahmet Vefik Paşalarla Ali Suavi'nin ilmi çalışmalarında “Osmanlı” yerine “Türklükten”, tarih ve coğrafya alanı olarak da Osmanlı dışındaki Türklerden bahsedilmektedir.⁹⁷ “Türk” kelimesine Namık Kemal zaman zaman “Osmanlı” kelimesinin eş anlamlısı olarak yer vermekteydi.⁹⁸

Türklerin kökenleri ile ilgili çalışmalar ilginç bir şekilde Osmanlıda değil de 19. yüzyılda Avrupa ülkelerindeki Türkologlarınca başlamıştır. Bu Türkologlar, çalışmaları ile Türklerin Osmanlılardan ve Selçuklulardan da önce Orta Asya'ya kadar uzanan bir tarihleri olduğunu ortaya koymuşlardır .

Türkçülük akımı Batıda varolmaya başlayan milliyetçilik hareketleri bağlamında düşünüldüğünde henüz ortaya çıkışı itibariyle bile bir batılı düşünce yapısından etkilendiğini söylemek mümkündür.

Türkçülük fikirlerinin Osmanlı devletinde yayılması ilk kez Avrupa'ya giden öğrenciler arasında 1860 tarihinden itibaren başlamıştır. Fakat siyasal çevrelerde Türk milliyetçiliği fikirleri uzun süre önemsenmemiştir.⁹⁹

Bu fikirler ilk kez ortaya atıldığında, Osmanlı Devletinin Doğulu olduğunun unutulamayacağını ama Batı'dan da mutlaka yararlanılması gerektiğini savunarak radikal olmayan, mevcut sisteme alternatif getirme gibi bir amaç gütmeyen düşünceler çevresinde varlık kazandığı görülmektedir. Bu açıdan, Ziya Gökalp'in eseri aynı zamanda muasırlaşmak (çağdaşlaşmak) arzusunu taşımaktadır. Ama bu düşünceleri ne

⁹⁶ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, 1. Basım, Ege Üniversitesi Basımevi, İzmir, 1987, s:31

⁹⁷ Okay, a.g.m., s:218.

⁹⁸ Şerif Mardin, “19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti”, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt:2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s:349.

⁹⁹ Aybars, a.g.e, s:31

Batıcıları ne de Osmanlıcılık akımını benimseyenleri tatmin etmemiştir. Özellikle Gökalp'in, kaide-i an'ane konusunun açıklığı kavuşturularak birbirinden ayrılması ve bu çerçevede alıntılar yapılması düşüncesini Batıcılar tepkiyle karşılamışlardır.¹⁰⁰ Türkçülük akımı bağlamında düşünüldüğünde, Ziya Gökalp'in düşüncelerindeki çekicilik, bu düşüncelerin ulusal gururun Avrupa usullerinin kabulü ile barışmasına imkan vermesinden kaynaklanmaktaydı.¹⁰¹

Bir diğer Türkçülük akımı düşünürlerinden olan Yusuf Akçura'nın Türk Yurdunda: "Avrupalılardan demiryolu köprüsü ve havada uçma makinesi yapmayı öğrenelim ama, Avrupalılarca düşünmek usulünü zinhar talim etmeyelim mezhebime benim bir türlü aklım ermez. Zeppelin ve Blerio'ya çırak olmak istiyorsak, mutlaka Kant ve Kont'un da şakirdi olmak mecburiyetindeyiz"¹⁰² şeklinde yayınlanan yazısı, Akçura'nın Batı kültürünü bir kül olarak almak gerektiği fikrini ifade eder ki bu yön Ziya Gökalp'in bu konuda yazdıklarından öncedir ve o devirde bir Türkçünün tam inkılap isteyişinin seyrek örneklerindedir.¹⁰³

Türkçülük akımının Batılılaşmanın karşısına sistematik bir tepki niteliğinde düşünceler çıkardığını söylemek o dönem için mümkün değildir. Bu akımın taraftarlarınca en az kısmi Batıcıların savundukları kadar batılı birtakım değerlerin alınması zorunludur. Onlara göre, bu ister bir sentez ile ister kökten bütün batılı değerlerin aktarılması ile olsun yapılması gerekendir ki bunun dışında da bir yol olamayacağı şeklinde dile getirilmiştir.

---

¹⁰⁰ Şükrü Hanioglu, "Türkçülük", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt:5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s:1399.

¹⁰¹ Zürcher, a.g.e., s:192

¹⁰² Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi I*, cilt:2, Kısım:IV, Türk Tarih Kurumu Yayını, VIII. Seri – No.146, Ankara 1952, s:456

¹⁰³ Bayur, a.g.e., s:456.

D. Batıcılık

Batıcılık akımını Şerif Mardin, Osmanlı İmparatorluğunda başlayıp Cumhuriyet Türkiye'sinde yeni boyutlar kazanan, Batı Avrupa'nın toplumsal ve fikrî bileşimini erişilmesi gereken hedef olarak gören yaklaşım olarak tanımlamaktadır.¹⁰⁴

M. Ali Kılıçbay, Batılama ve Batılılaşma kavramları arasındaki ayrıma dikkat çekerek, Batılama kavramının başlangıç kavrayışı olarak Batının teknolojisine sahip olmakla yetinmek şeklinde bir anlamı karşılarken, Batılılaşmanın Batının tüm kurumlarının tutarlı bir biçimde benimsenmesi ve alınması anlamına gelebileceğini ifade etmiştir. Bu kavramlaştırma Osmanlı İmparatorluğu ve bugünün Türkiye'sinde Batıcılık akımı çerçevesinde toplanan düşüncelerin oluşturduğu sınırları ve kavramsal çerçeveyi belirlemesi açısından önemlidir.¹⁰⁵

Batılılaşmak, Batı Dışı toplumların geri ve aşağı hayat şartlarından kurtulması anlamına gelirken, bu düşüncenin Batı Dışı Topumlarda kendisine bir yer edinebilmesi için Batının üstünlüğünü kabul ve itirafını gerektirmekteydi. Batılılaşma bu şekilde algılandığında, bir telafi edici ideoloji ve tarihsel gecikmişliğin giderilmesinin bir aracı olarak kendini kurmaktaydı.¹⁰⁶

Osmanlı İmparatorluğunun çöküş döneminde Batı ile ilişkilerinde değişen konumu, onu, Batı'ya hem tepkiyle yaklaştırmış hem de zorlama bir yaklaşım içinde Batının üstünlüğünü kabule sürüklemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu bu dönemde, Batı'nın ekonomik, askeri ve teknolojik gücü karşısında yaşanan aczin, Osmanlı aydınının bilincinde yarattığı kırılmalarla

---

¹⁰⁴ Şerif Mardin, "Batıcılık", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, 1983, cilt:1, s:245.

¹⁰⁵ M. Ali Kılıçbay, "Osmanlı Batılılaşması", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, cilt:1, 1985 İstanbul, s:148.

¹⁰⁶ Ahmet Çiğdem, "Türk Batılılaşmasını Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı", içinde Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt:3, Modernleşme ve Batıcılık, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s:68.

makul olan siyasal kurtuluş ideolojilerinin ürettiği batılılaşma projelerine tanıklık etmekteydi.¹⁰⁷

Osmanlı'da bir batılılaşma politikasına ilk bilinçli teşebbüs, 18. yüzyıl başlarında oldu.¹⁰⁸ 19. yüzyıl başlarında ise Osmanlı devlet adamları, gittikçe daha iyi kavradıkları Avrupa devletlerinin artan üstünlüğüne batılılaşma siyasetiyle karşı koydular.¹⁰⁹ Osmanlı'nın Batı ile karşılaşması daha öncesine götürülmekle birlikte Tanzimat dönemi İmparatorluğun ancak Batı güdümünde kötü gidişattan kurtulabileceğine dair düşüncelerin telaffuz edilmeye başlandığı dönem olması açısından önem arz etmekteydi.

Tanzimat dönemi hem Batılılaşmayı kaçınılmaz son olarak gören hem de kendi kültürel yapısından taviz vermek istemeyen İmparatorlukta ikili yapıların ortaya çıkmasına yol açmıştı.

Bu dönemde, Türk müziği ile Batı müziği yan yanaydı. İki tür kanun, iki tür vergi, iki tür öğretim, iki tür mahkeme ve iki tür bütçe vardı. Tanzimat döneminde maneviyat ile pozitivism yan yanaydı; aşağılık duygusuyla imparatorluk coşkusu, Viyana kuşatmasıyla ordu, Tanzimatla da sonuçta, imparatorluğun kültür ve uygarlığı bozguna uğramaktan¹¹⁰ kurtulamayacak ve İmparatorlukta daha radikal düşünceler yerini bulmaya başlayacaktır.

Batıya olan yöneliş fikirleri yerini yavaş yavaş sağlamlaştırmış bulunmaktaydı. Ziya Paşa'nın aşağıda yer alan görüşleri bu açıdan dikkat çekicidir;¹¹¹

“...Bir kere Avrupa kıtasının üzerindeki devletlere nazar buyurunuz. Rusya devletinden başka yerde hiç hükümet-i müstebide kaldı mı. O dahi tedric ile sair Avrupa devletlerindeki nizamı taklit etmeye uğraşmıyor mu. Fransa, Avusturya İmparatorlarının, İtalya ve Rusya krallarının ve İngiltere kraliçesinin azamet ve

¹⁰⁷Zerrin Kurtoglu, “Oryantalist Seleflik’: Türkiye’de İslam Felsefesi Tasavvuru”, Toplum ve Bilim 98, Güz 2003, s:58.

¹⁰⁸ Lewis, a.g.e., s:46

¹⁰⁹ Erik Jan Zürcher, “Milli Mücadelede İttihatçılık”, Bağlam Yayınları, 1. Basım, İstanbul 1987, s:11

¹¹⁰ Hasan Tahsin Fendoğlu, *Modernleşme Bağlamında Osmanlı Amerika İlişkileri (1786-1929); Kamu Hukuku Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, 1. Basım, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002, s:98.

¹¹¹ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terraki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, cilt.1, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s:27.

şevketleri Rusya'dan noksan mıdır? Madem ki Avrupa'nın efkar-ı umumiyesi seyl-ül-arz gibi bu cihete akmakta ve Napoli ve İspanya devletlerinin muhafaza-i istikbal için uğradıkları tahavvülât ve izmihlalât meydandadır ve madem ki Devlet-i Aliyye dahi Avrupa devletlerinden maduddur. Bütün aleme muhalif olarak bizim bu halde bekamız mümkün olamaz... ”

Dile getirdiği bu düşünceler artık devletin bekası için tek kurtuluş yolunun Batı olduğunun daha rahat ortaya konduğunu gösterir.

İbret'teki yazılarda da Batı'nın üstünlüğü açıkça belirtilmekteydi:¹¹²

“...Bizim maarif cihetinde Fransızlara olan nisbetimiz daha mektebe başlamamış bir çocuğun bir alime olan nispeti kabilindedir...”

“...Hele Avrupa'nın bize yüz kat rüchânı bedihi olan medeniyet ve maarifini inkar etmeyi hiç hatıra getirmedi...”

“...Avrupa'da bilakis maarifin mertebe-i terakkisini üstümüze giydiğimiz elbise, kullandığımız saat, yazı yazdığımız kağıt, denizde gezdiğimiz vapurlar, karada bindiğimiz tramvaylar bil-bedahet gösteriyor...”

Öncülüğünü Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Süleyman Nazif, Kılıçzade Hakkı ve Ahmet Muhtar'ın yaptığı, İctihat ve İkdâm'da fikirlerini savunan batıcılar, Batı'nın üstünlüğü konusunda birleşirken, din, gelenek ve Batılılaşma konularında ortak bir kaniya varamamıştır.¹¹³ Abdullah Cevdet gibi aşırı Batıcılar geleneksel Osmanlı uygarlığının tamamıyla terk edilmesinden ve bunun yerine tümüyle Avrupa usullerinin kabul edilmesinden yanaydılar.¹¹⁴ İlimli Batıcılar başta Celal Nuri olmak üzere, uygarlığın teknik ve gerçek olarak ikiye ayrıldığını, Batı'nın teknikte doruğa çıktığını fakat gerçek uygarlığa ulaşamadığını ileri sürerek, İslam'ın kurallarının üstünlüğünü savunuyorlar ve ilimli İslamcılarla paralellik oluşturuyorlardı.¹¹⁵

İctihat mecmuasında yayınlanan bir yazısında Celal Nuri, Batı'nın Osmanlı toplumunda hiçbir zaman dost olmadığını ve bundan dolayı, Batılılaşma gayretlerinin

¹¹² Hanioglu, a.g.e., s:28.

¹¹³ Aybars, a.g.e., s:42

¹¹⁴ Zürcher, a.g.e., s:187

¹¹⁵ Aybars, a.g.e., s:42

Batı'ya rağmen sürdürülmesi gerektiğini ileri sürmüştür.¹¹⁶ Ertesi sayıda kendisine cevap veren Abdullah Cevdet ise bu görüşün tamamen yanlış olduğunu, tek bir medeniyet bulunduğunu, bunun da Avrupa medeniyeti olduğunu, dolayısıyla bunu gülü ve dikeniyile almak mecburiyetinde bulduklarını dile getirmiştir.¹¹⁷

Abdullah Cevdet'e göre, Tanzimat, Genç Türkler ve Abdülhamit'in kusuru yeterince ileri gidememeleri, yeninin işlerliğini önleyecek kadar eskinin kalmasına izin vermeleri idi. Yapılması gereken eskiyi yok edip yerine Avrupa uygarlığını geçirmek ve Osmanlı İmparatorluğunu Batı'nın bir bölümü yapmaktı. Tanzimatın reformların üstten gelmesi gerektiği fikrini kabul ediyor, halkın modernleşmeye itilmesi zorunluluğunu vurguluyordu.¹¹⁸

Aşırı batıcılara göre, daha önceki reformların kusuru, yeteri kadar ileri gitmemiş olmalarıdır. Onlara göre; Batılılaşma artık bir tercih meselesi olmaktan çıkarak, İmparatorluğun varolabilmesi için gerekli olan bir beka meselesi haline almıştı.

Ahmet Muhtar 1912'de İkdam gazetesinde "ya Garplılaşırız yada mahvoluruz" diye yazıyordu. Abdullah Cevdet, Osmanlı'nın geri kalmış olmasını Asyalı düşünce tarzına ve yozlaşmış geleneklerine bağlamaktaydı.¹¹⁹ Onun için de batılı değerleri iktibas etmek anlamsız, kopya etmek tehlikeli idi. Tek cevap, Avrupa uygarlığının tamamen kabulü, Türkiye'nin uygar Avrupa'nın bir parçası haline gelmesiydi.¹²⁰

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Batılılaşma konusundaki tezler sürekli olarak devletin kurtarılması şeklinde ele alınmaktaydı. Ancak Cumhuriyet ile birlikte Batılılaşma yolundaki bu tezler devleti kurtarma gibi bir perspektiften değil, yeni bir toplumsal yapının inşası yönünden ele alınmaya doğru bir dönüşüm geçirmeye başlayacaktır.

---

¹¹⁶ Şükrü Hanioglu, "Batıcılık", Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, cilt:5, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s:1386.

¹¹⁷ Hanioglu, a.g.m., s:1386.

¹¹⁸ S. Shaw-E. Shaw, a.g.e., s:367.

¹¹⁹ Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, 2. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002, s:412.

¹²⁰ Lewis, a.g.e., s:235

3. Modernleşme Bağlamında Osmanlı-İngiltere İlişkileri

Osmanlıların Avrupa ile ilişkisi zaman içinde büyük değişiklikler geçirmiştir. Bu ilişkiyi belirleyen etkenlerin başında 19. yüzyıl ortalarında başlayıp Birinci Dünya Savaşının sonuna kadar devam eden Avrupalı devletlerle yaptıkları savaşlar yer almaktadır. Bu savaşlar sırasında “Respublica Christiana” düşüncesi etrafında toplanan Avrupa dünyası düşüncesinin yerini kendi çıkarlarını gözeten ulus devletlerin almış olmasıyla¹²¹ bu devletlerin Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkileri farklılık göstermiş, Avrupalı devletler Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde imtiyaz elde etmek ve hakimiyetlerini artırmak adına bir diğersinin aleyhine politikalar izlemekten geri kalmamıştır.

Osmanlı Devleti'nin Doğu Akdeniz ve Ortadoğu üzerinde bulunmasına rağmen, İngiltere 19. yy başlarına kadar bu devletin durumuyla fazla ilgili değildi. Çünkü Osmanlılar, güçlü oldukları sürece, İngiltere adına, Hint yolunun bekçiliğini zaten yapmakta ve onun Avrupalı karşıtlarını buraya yaklaştırmamaktaydı. Ancak Fransız devrim savaşları sırasında Napoléon Mısır'a çıkınca, İngiliz yöneticiler Osmanlı Devletinin artık yeterince güçlü olmadığını ve Hint yolunun güvenliğini tek başına sağlayamayacağını anladılar.¹²²

İngiltere 19. yy da Osmanlı İmparatorluğuna yaklaşımında iki ayrı çıkar peşindeydi. Birincisi Rus yayılcılığına karşı ve Asya ile güvenli bir bağlantı kurabilmek için İmparatorluğun toprak bütünlüğünü korumak amaçlı siyasi hedefti. İkincisi daha çok ekonomik nitelikteydi ki malların Osmanlı toprakları içinde ve dışında daha serbest dolaşımını sağlama ve İngiliz malları için güvenli bir pazar oluşturma düşüncesi şeklindeydi.

Orta-Doğu ticaretini adeta tekelinde bulunduran İngiltere, belli başlı Osmanlı limanlarıyla kendi limanları arasında ticaret gemileri işlettikten başka, İskenderun ve Beyrut limanlarını kullanmak suretiyle Suriye ve Irak ticaretini de elinde tutmakta idi;

¹²¹ Donald Quarterert, *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*, çev. Ayşe Berktaş, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002, s:136-137.

¹²² Haluk Ülman, “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Dış Politika Ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt.1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.273-274.

ayrıca Mısır yoluyla Hindistan'la mevcut bağlarını da son derece güçlü bir biçimde sürdürmekteydi. Bütün bu önemli konumları yanında İngiltere 1838 Ticaret ve 1850 Gümrük tarifesi antlaşmaları sonunda, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında büyük ticari hak ve imtiyazlar elde etmişti. İşte bu önemli ekonomik çıkarları nedeniyle İngiltere, Şark meselesi ile doğrudan doğruya ilgilenmekte ve politikasını bu yönde sürdürmekteydi.¹²³

1908-1914 yıllarına gelindiğinde İngiltere'nin öncelikle Avrupa sorunları ile ilgilendiği ve böylece diğer devletlerin şüphe ve kıskançlıklarını uyandırmayacak kadar bir Türk taraftarlığı götüğü görülmektedir. Bu nedenle İngiltere tarafından o dönem için bir Türk-İngiliz ittifakı düşünülmemiştir. Anayasal hükümet ve reform hedeflerini doğrulukla ve sadece halkın çıkarlarını düşünecek olan herhangi bir Türk hükümetini desteklemek bu ülkenin temel prensibi olmuştur.¹²⁴

Osmanlı imparatorluğunda ise durum daha farklı bir seyir izlemekteydi. 1911 Eylülünde çıkan Türk-İtalyan savaşının Osmanlı İmparatorluğunda yarattığı korku o aralar İngiltere ile olan gerginliği ortadan kaldırmak adına Osmanlı basınında Pan-İslamcılığı uyandıracak veya Mısır meselesine değinecek sözlerden kaçınılmasını tavsiye edilmek şeklindeydi.¹²⁵ Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'da önemli bir güç olarak çıkan İngiltere ile ilişkilerinde bu ülkenin Osmanlı İmparatorluğu ve diğer ülkeler arasındaki ilişkilere nasıl yaklaştığına bağlı olarak bir tavır ortaya koymayı kendi çıkarına görmüştür.

I. Dünya savaşı sonrasında, Osmanlı Hükümeti için İngiltere, ülkeyi felakete sürükleyen bu savaş sonrası "af ve himayesine sığınılacak ülkeydi". Bu düşüncedeki temel etken, İmparatorluğun tümüyle yok olmasını engellemek ve İstanbul'daki saltanatın devamını sağlamak idi.¹²⁶

---

¹²³ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi 4 Osmanlı Dönemi (1730-1861)*, XIII. Dizi-Sa. 22, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s.273.

¹²⁴ Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev: Fatmagül Berktaş, 1. Basım, Kaynak yayınları, İstanbul 1985, s:196.

¹²⁵ Ahmad, a.g.e., s:201.

¹²⁶ Ömer Kürkçüoğlu, *Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)*, 1. Basım, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara, 1978, s:78

Padişah'ın İngiltere'ye karşı yaklaşımında, 24 Kasım 1918'de The Daily Mail muhabiri 9. Ward Price ile (uzun süre) yaptığı mülakat açıklayıcı olmaktadır.¹²⁷

“Türkiye'nin harbe katılması kaza sonucudur. Ne yazık ki, hükümetin basiretsizliği bizi felakete sürüklemiştir. Eğer ben tahtta olsaydım, bu esef verici hadise olmazdı... İngiliz milletine kuvvetli sevgi ve hayranlık duygularımı Kırım harbinde İngilizlerin müttefiki olan babam Abdülmecid'den miras aldım. Unutmayınız ki olup bitenlerde milletimin hiçbir günahı yoktur. Büyük çoğunluğa karşı asil milletimizin bu duygulara aynıyla mukabelede bulunacağı ümidini ortaya koymaya cüret ediyorum. Diyebilirim ki, Türk milleti İngiltere'ye karşı aynı duygularla, hem de umumiyetle çok daha kuvvetle duygulanmaktadır.”

Padişahın İngiltere ile ilgili görüşleri bu şekildeyken, savaş sonrası dönemde daha önce İmparatorluk içinde telaffuz edilmeyen bir ülke olan Amerika ile dostluk ilişkileri geliştirilmesi gerektiği yönünde de oldukça yoğun bir düşünce söz konusu olmaya başlamaktaydı.

Bu bağlamda, Birinci dünya savaşı sonundaki çökme ve çözülme ortamından ancak güçlü bir devletin desteği ile çıkılabileceği kanısında olanlar, iki kavrama ve iki yabancı devlete tutunmaya yönelmişlerdi. Bunlar kavram olarak manda ve himaye (koruma), devlet olarak da ABD ve İngiltere idi.

Bu iki doğrultuda başkent İstanbul'da iki ayrı örgüt kurulmuştu: Wilson Prensipleri ve İngiliz Sevenler (muhipler) Dernekleri. Genellikle de aydınlar ve gazeteci yazarların ABD'ye yöneldikleri, üst düzey yöneticiler ile sarayın ise İngilizleri yeğledikleri anlaşılmaktaydı. Bu yoldaki yayınlar ve etkinlikler sürerken yabancı bir devletin koruması altına girmek düşüncesi aşağılayıcı bir durum diye algılandığından yerini güncel ama yabancı bir terim olan manda almıştı.¹²⁸

¹²⁷ Kenan Kırkpınar, *Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)*, 1. Basım, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004, s:51.

¹²⁸ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s:227.

A. I. Dünya Savaşı Sonrasında Osmanlı İmparatorluğunun Vesayetle Yönetimi Düşüncesi

I. Dünya Savaşı sonrasında, müttefiklerin savaş sırasında ele geçirdikleri yerler üzerinde manda yönetimi kuran Cemiyet-i Akvam'ın kurulmasına karar verildi. Bu konuyla ilgili şöyle deniliyordu:

*“Dünya savaşının sonunda ortaya çıkan sömürge ve yeni yönetim alanları, sömürge kimliklerini, onları yönetmiş olan devletlerin hükümranlığı altında sona erdirebilir. Ama bu sömürge ülkelerde yaşayan halklar, modern dünyanın çaba ve enerji isteyen şartları altında henüz kendilerini yönetebilecek tecrübeye sahip değildirler. Bu yüzden bu halkların refahına ve gelişimine uygun bir şekilde bunların medeniyete güven duyabileceği bir prensip geliştirilmelidir; bu güvenin işlemesine yönelik teminatlar bu anlaşmayı somutlaştıracaktır. Yukarıda bahsi geçen bu ilkenin uygulanmasına yönelik fiillerin gerçekleşmesi, bu konumdaki halkların vesayetinin ileri toplumlara emanet edilmesi ile mümkün olabilir. Çünkü bu sorumluluğu almayı kabul eden ileri toplumlara bu görevin verilmesi, gelişmiş ülkelerin kaynaklarının, tecrübelerinin ve coğrafi konumlarının böyle bir sorumluluğu kaldırmasına izin vermesinden kaynaklanmaktadır. Bu vesayet, eski sömürge ülkelere Cemiyet-i Akvam'ın görevlendirdiği manda yönetimleri tarafından uygulanmalıdır”.*¹²⁹

Osmanlı İmparatorluğunda İngiliz mandasını isteyenlerin ileri sürdükleri söz konusu düşüncelerin başında, İngiltere'nin uzun zamandan beri sömürgelerinde pek çok Müslüman ulusları yönetmekte olduğu, bu açıdan güdümüne aldığı bir ülkeye karşı nasıl davranılması gerektiğini bildiği ve onun yönetiminin yabancı gelmeyeceği yer almaktaydı.¹³⁰

Damat Ferit'in görüşünce, ülke bir güdüm altına verilecekse, Fransa'nın çürümüş ve Amerika'nın uyruk yönetiminde deneyimsiz olması nedeniyle “Padişah'tan

¹²⁹ Milletler Cemiyeti Sözleşmesinin 22. maddesi, H.W.V Temperley (ed.), A History of The Peace Conference of Paris, vol. VI, London, Froude, 1924, aktaran: McCarty Justin, a.g.e., s:214

¹³⁰ Fethi Tevetoğlu *Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar*, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1991, s:116.

köylülere dek tüm Türkiye'nin en içten dileği", böyle bir güdümün İngiltere'ye verilmesiydi.¹³¹ Ancak, Selahattin Tansel, T. Gökbilgin'den alıntı yaparak; Damat Ferit'in, Avrupa'nın gerçekleri kabul ve teslim edeceğine inandığından ve mandaya muhalif görüldüğünden bahseder.¹³²

Bu husus, o dönem aydın ve bürokratlarının imparatorluğun bağımsızlığının sağlanması ya da bir ülkenin vesayeti altına girmesi düşüncesi arasında tam bir yön tayin edemeyişini göstermesi açısından önemlidir.

Yurdu kurtarma çabası olarak ortaya atılan mandacılık düşüncesi, Osmanlı aydınları arasında fikir ayrılıklarına yol açmıştı. Hürriyet ve İtilaf partisiyle İngiliz Muhipleri Cemiyetine güvenen ve padişahla sadrazamı Damat Ferit çevresinde toplananlar, ülkeyi İngiliz himayesine vermekle kurtarabileceklerine inanıyordu. Diğer bir grup, Wilson Prensipleri Cemiyetinin çevresinde toplanarak, ülkenin Birleşik Amerika'nın güdümüne verilmesini savunuyordu.¹³³

Bu iki ayrı görüşün ortak noktası, ülkenin çeşitli devletler arasında paylaşılması yerine, bir bütün olarak büyük bir devletin himaye veya güdümü altında bulunmasının daha makul olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktaydı.

18 Aralık 1918 günü bir raporla Calthorpe, Mondros'ta Rauf Bey'in, arkadaşlarının önünde, Türk halkının –İngiltere ülkenin yönetimine rehber olursak kendilerinden neredeyse her türlü şartı kabule hazır olduğunu, çünkü ortak ya da bölünmüş bir denetten çok ürktüklerini söylediğini, kendisinin de o zamandan beri aynı sonuca vardığını, şimdiden, İstanbul'dan başlamak üzere, İngiltere'nin Osmanlı devletine bütünüyle el koymasını önerdiğini yazmıştı.¹³⁴ Ağustos 1919 tarihli

---

¹³¹ Salahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika -1- Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar*, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1987, s:100

¹³² Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1. Basım, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978, s:101.

¹³³ Sonyel, a.g.e., s:71

¹³⁴ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, cilt.1, 1. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s:103

Perring'in raporunda da "Türklerin ümidi İngiliz Mandasındadır" ifadesi bulunmaktadır.¹³⁵

Güdümlü sorunla yakından ilgilenen Karabekir, Savunma Bakanlığına gönderdiği kapalı telyazısında, bir süreden beri gizlice başlayan İngiliz ve Amerikan mandasıyla ilgili eğilimlerin son zamanlarda açıktan açığa bir propaganda niteliği kazandığını ve basına yansıdığını belirtmekteydi; tüm ulusun görüşünce, hükümetin İngiliz mandaterliğinden yana olduğunu bildirmekteydi.¹³⁶ Kazım Karabekir'e, İsmet Bey'in gönderdiği mektupta da; çok karanlık günlerin yaşandığı, zamanın yaldızlı hapının "manda" olduğu, bir zamandan beri İstanbul'da "manda havası" estiği, bazı kimselerin İngilizleri istediği, hükümetinse İngiliz-Fransız ortak iradesine taraf olduğu, kendi tanıdıklarından çoğunun parçalanmamış bir ülkeyi kabul şartıyla Amerikan mandasını tercih ettikleri yazılmıştır.¹³⁷ Bu görüşleriyle, her ne kadar tam bağımsızlık düşüncesiyle hareket etmek gayesine sahip olsalar da bir Batılı devletin desteğinin düşünülebileceği şeklinde görüşleri de gizliden gizliye paylaşmaktaydılar. Ancak bağımsızlık taraftarlarınca bu bir son çare olarak görülmüştür.

Sivas kongresinde Refet Bey; "*Bizim Amerikan güdümünü yeğ tutmaktaki amacımız, bütün toplumları tutsak kılan yürekleri, vicdanları söndüren İngiliz güdümünden kurtulmak, yumuşak ve ulusların vicdanlarına saygı gösteren Amerika'ya kabul etmektir...*"¹³⁸ demektedir.

Amerikan güdümü taraftarlarından Halide Edip Adıvar, Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektubunda, ülkedeki siyasi durumun bunalımlı bir evreye girdiğini; itilaf devletlerinin bir savaş ganimeti olarak Türk topraklarını paylaşmak tutkusuyla yanıp tutuştuklarını ileri sürmekte ve İstanbul'da bütün eski ve yeni Türkiye sınırlarını kapsayan bir geçici Amerikan güdümünü ehven-i şer bir durum olarak nitelendirmekteydi.¹³⁹

¹³⁵ Gotthard Jaeschke, *Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)*, çev. Cemal Köprülü, 2. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s:59

¹³⁶ Sonyel; a.g.e., s:129

¹³⁷ Mahmut Goloğlu, "Milli Mücadele Tarihi II. Sivas Kongresi", Başnur Matbaası, Ankara 1969, s:88.

¹³⁸ Sonyel, a.g.e., s:133.

¹³⁹ Sonyel, a.g.e., s:124.

Osmanlı İmparatorluğunda Mandater bir Yönetimin kabul edilebilirliği için ortaya konulan sebepler arasında ülkenin parçalanmasını önlemek, azınlıkların yabancı devletlerin müdahalelerine sebebiyet vermelerinin önüne geçmek, yabancı sermayeye ve uzmanlara olan gereksinim ile ülkenin bu şekilde daha adaletli yönetileceği inancı vardı. Bu düşüncelerin açığa çıkardığı düşünce, ister İngiltere olsun ister Amerika, İmparatorluğun tek kurtuluş yolunun başka bir devlette görülmesinin doğal ve hatta kaçınılmaz olduğuydu.

Sonuçta, mandacılık düşüncesi çerçevesinde ortaya konulan görüşlerin ortak çerçevesini Batı güdümünde modernleşme oluşturmaktaydı. Bu husus ise kendi ayakları üstünde duramayacağına inanan bir zihniyetin tek kuruluş yolu olarak başka bir ülkenin vesayeti altında olmayı gerekli görmesinden kaynaklanmaktaydı.

B. İngiltere'nin Mandacılık Düşüncesine Bakışı

I. Dünya Savaşı boyunca İngiltere, Rusya, Fransa ve İtalya Osmanlı ülkesini aralarında paylaştıran anlaşmalar yaptılar. Bu, Osmanlı devletini Avrupalı devletler topluluğuna alan ve ülkenin bütünlüğünü ve bağımsızlığını sağlayan Paris anlaşmasına aykırı olmakla birlikte, bu anlaşma o dönemki (1856) İngiltere ve Fransa'nın çıkarını yansıtıyordu; savaş sonrası durum ise oldukça farklıydı.¹⁴⁰

Savaş sonrası duruma göre; Osmanlıdaki Hıristiyanların çoğunlukta olduğu bölgeler milliyetçilik ilkesine göre bağımsızlık ya da ilhaka adaydılar. Müslümanların çoğunluk olduğu yerler ise büyük devletlerin elinde sömürge olmaya adaydılar çünkü Hıristiyan değillerdi, dolayısıyla Avrupalı sayılamazlardı ve aynı zamanda Avrupa'ya göre geri bir düzeydeydiler.¹⁴¹

Türkiye'ye yaklaşımlarına bakılınca Fransa ve İngiltere'nin temel farkları olduğu görülmektedir. İngiltere bölgede nüfuz sahibi olmak istiyor, Fransa ise doğrudan yatırım yapmayı düşünüyordu. Fransa Türkiye'den en fazla alacaklı ülke olduğu için

---

¹⁴⁰ Akşin, a.g.e., s:21.

¹⁴¹ Akşin, a.g.e., s:21.

çıkarları gereği Türkiye'nin ayakta kalmasından yana bir tavır sergilemekteydi. Fransa için Türklerin Anadolu'dan atılmaları pek önemli olmamakla birlikte İngiltere için bu durum önemli bir politik sorundu. Aslında, İngiltere'de manda düşüncesinden yana tutum sergilememekteydi.¹⁴² Bu düşünce bütünüyle Wilson'a aitti ve İngiltere hükümeti, Ortadoğu da ABD işbirliği sağlanacağı umuduyla buna uymuş, saygı göstermişti.¹⁴³

Bunun sebebi İngiltere'nin savaş sonunda bitkin duruma düşmüş ve gerek askeri gerek siyasi olarak herhangi bir organizasyonda bulunamayacak duruma gelmiş olmasıydı. Lloyd George bunu bildiğinden zinde ve taze bir güç olan ABD'yi Ortadoğu'ya sokmak istemekteydi.¹⁴⁴ Wilson prensiplerini kabul etmiş görünen İngiltere'nin ABD'yi Ortadoğu'ya sokmak istemesinde diğer bir sebep ise ABD'nin Fransa gibi rakip olmaması ve dolayısıyla barış manasında İngiltere'nin yanında yer almasıydı.

İngiltere hükümeti özellikle Lloyd George ve Balfour, eğer Boğazlar ve Ermeni mandaterliği teklif edilirse ABD'nin bunu kabul edeceğini umuyorlardı ancak teklif edildiğinde Wilson tarafından reddedildi. Bu İngiltere'nin ummadığı bir gelişmeydi. Bölgenin kontrolü için uluslar arası Komisyonlar kurulma görüşü hakimdi. Oysa İngiltere için ABD mandaterliği çok avantajlı olacaktı.¹⁴⁵

Amerika'nın aksine o devirde İngiltere alabildiğine sömürgeci ve yayılmacı politikalar güden bir devlet olarak görülmektedir¹⁴⁶ ve mandacılık düşüncesi de bu görüşlerinden ödün vermesine engel olmamıştır.

Amerikan mandası fikri Wilson'un "on dört ilkesi"nden sonra Osmanlı İmparatorluğunun Türk kesimlerine "güvence altında bir egemenlik" sağlayan on ikincisine umut bağlamış olan birçok Osmanlı Türküne cazip gelmekteydi. Hatta bir çok Türk aydını "Wilson Prensipleri Cemiyeti"ni bu amaç için kurmuştu.¹⁴⁷ Wilson

---

¹⁴² Laurance Evans, *Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)*, çev. T. Alaya, N. Uğurlu, Ö. Uğurlu, 1. Basım, Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003, s:382.

¹⁴³ Evans, a.g.e., s:282.

¹⁴⁴ Kırkpınar, a.g.e., s:181.

¹⁴⁵ Kırkpınar, a.g.e., s:63.

¹⁴⁶ Tevetoğlu, a.g.e., s:116.

¹⁴⁷ Zürcher, a.g.e., s:213-214.

prensiplerinin Türklerle ilgili 12. maddesine göre; Osmanlı Devletinin Türk olan kısımlarında egemenliği sağlanacak, Türk olmayan milletlere muhtar gelişme imkanı verilecek, Çanakkale Boğazı devamlı statüde milletlerarası trafiğe açık olacak ve Milletlerarası kontrol altında tutulacaktı.¹⁴⁸

ABD başkanı Woodrow Wilson'un henüz savaş sürerken 8 Ocak 1918'de, Amerikan Kongresine sunduğu On dört noktalık deklarasyonunda: Diplomaside açıklık ilkesine riayet edilmesi, denizlerde seyir serbestliğinin sağlanması, dış ticarete uygulanan ekonomik engellerin kaldırılması, derhal bir silahsızlanmaya gidilmesi ve küçük ya da büyük tüm devletlerin siyasal bağımsızlık ve toprak bütünlüklerini garanti altına alacak bir uluslararası örgütün vücuda getirilmesi¹⁴⁹ öngörülmekteydi. Buna göre, halklar kendi kaderlerini saptama hakkına sahiptiler.

Wilson'a göre, söz konusu ülke «self-government» isteyecek olgunluğa geldiği anda bu hakkını kullanabilmeli, sanayici ülkenin bu ülkeler üzerindeki egemenliği geçici olmalıydı. Klasik sömürgeciliğin yerine ortaya atılan “manda sistemi” düşüncesi Milletler Cemiyetince verilen bir vekaletle ve onun adına bu ülkelerin yönetilmesidir şeklinde görüşler bildiriyordu. Wilson bu ilkeyi sömürge olayına karşı ileri sürüyor ve sömürgelere uygulamak istiyordu. Ancak, O'na göre de sanayileşmiş bir ülke, zora başvurarak (hatta geçici olarak söz konusu ülkeleri askeri işgal altına alarak) kendi ticaretine açık kalmaları için onları zorlayabilirdi.¹⁵⁰ Manda yönetimlerinin Cemiyet-i Akvamla beraber yıllık raporlar hazırlamasının dışında, aslında bir manda yönetimi ile bir sömürge arasında uygulamaya yönelik farklar oldukça azdı.¹⁵¹

Cemiyet işlerliğine kavuştuğunda Irak, Filistin ve daha sonra Ürdün İngiliz mandası oldu. Paris ile Londra arasındaki çekişmeler sonucunda Fransa'da Suriye ve Lübnan'ın mandasını kazandı.¹⁵² I. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngiliz ve Fransız manda yönetimlerine giren ülkeler için birincil amaç vekaleten ülkeyi yönetenlerin

¹⁴⁸ Yalçın Durmuş, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2005, s:106.

¹⁴⁹ Levent Ürer, *Woodrow Wilson'un "İdeal" Dünya Tasarımının Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş Felsefesine Etkileri*, İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:28, (Mart 2003), s:4-5.

¹⁵⁰ Murat Sarıca, *I. Dünya Savaşından Sonra Avrupa'da Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)*, 1. Basım, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul 1982, s:31

¹⁵¹ McCarty, a.g.e., s:214.

¹⁵² Alan Palmer, *Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüz Yıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, çev. Meral Gaspıralı, 6. Basım, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997, s:274.

ekonomik, askeri ve siyasi çıkarlarını geliştirmek¹⁵³ olarak dile getirilmişti. Bugün Ortadoğu'da İngiltere'nin II. Dünya savaşıdan sonra bırakmış olduğu Filistin vesayetine bakıldığında ekonomik, askeri ve siyasi çıkarların geliştirildiğini söylemek mümkün olamamaktadır.

C. İngiliz Muhipleri Derneğinin Wilson İlkeleri Çerçevesinde Yürüttüğü Çalışmalar

İngiliz Muhipleri Cemiyeti 20 Mayıs 1919'da kurulmuştur. İlk kongresini bu tarihte yapmış ve başkanlığa Sait Molla getirilmiştir.¹⁵⁴ Yayımlanan bildiri de derneğin amacı "toprak bütünlüğünü ve ulusal varlığı korumak çerçevesinde uyum sağlamak için kamuoyunu aynı amaçta toplamak ve birleştirmek" diye belirtilmişti. Derneğin siyasetle ilgisinin bulunmadığının da altı çizilerek şu görüşlere yer verilmekteydi;

"Yönetimi altında milyonlarca Müslüman halk bulunan yüce İngiltere devleti ile Osmanlı saltanatı arasında yüzyıllardan bu yana süregelen içtenlikli dostluğun devam ettirilebilmesi ve güçlendirilmesi İslamiyet'in yararına çok önemli bir sorun olduğu halde, hükümeti ele geçiren serseriler tarafından aksine bir siyaset izlenerek İngiltere ve eski dostlarımız Fransa, ABD ve İtalya'ya karşı savaşa girişilmiştir. İki ulus arasındaki dostluğu canlandırıp güçlendirmek ve İngiltere'nin dostça yardımıyla Osmanlı ülkelerinin birliğini ve haklarını sağlamak için derneğe İngiliz Muhipler adı verilmiştir. Bu nedenle derneğe ancak soylu İngiliz Kavmine sevgisini açıklayanlar üye olabilecekler, savaşa ve savaş yıllarında yapılan kötülöklere neden olanlar kabul edilmeyecektir".¹⁵⁵

---

¹⁵³ McCarty, a.g.e., s:303.

¹⁵⁴ Berna Türkdoğan, *Milli Mücadele Tarihi-Makaleler*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2002, s:107

¹⁵⁵ Şerafettin Turan, *Türk Devrimi Tarihi I: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s:139-140.

Bu bildiriyle, cemiyetin görünürdeki amacı, Osmanlı İmparatorluğu ve halifeliği ile Büyük Britanya İmparatorluğu arasındaki geleneksel dostluğun sürdürülmesi olarak gösterilmektedir.¹⁵⁶

Bildiriye eklenen programda ise bu görüşler yinelenmekte ve izlenecek yollar şöyle sıralanmaktaydı;¹⁵⁷

- I. Dernek amacına ulaşabilmek için iki ulusun karşılıklı yararlarını bağdaştırıp düzenleyecek her yola başvuracaktır.
- II. Uygar ulusların, özellikle soylu İngiliz kavminin bilimsel, yazınsal, toplumsal, ekonomik gelişmelerinden Osmanlılar yararlandırılacak ve Osmanlıları da İngilizler ve öteki uygar uluslara tanıttak yayımlar yapılacak, gerekli araçlar kullanılacaktır.
- III. İnsanlığın sevecen dostu, gerçek uygarlığın içtenlikli hizmetçisi ve Osmanlıların iyiliğini isteyen bütün kavimlerin Osmanlılar hakkındaki bilgilerini artırmak ve Osmanlıları yakından tanımamaktan ya da yaratılan düşmanlıklardan doğan yanlış sanımları, gerekli bilgiler ve kanıtlarla düzeltmek için gereken girişimlerde bulunulacaktır.

22 Mayıs 1919'da kuruluş bildirgesini hükümete veren İngiliz Muhipleri Cemiyeti programını ilan etmiştir. Dernek İstanbul içinde 20'den fazla şube açacaktır.¹⁵⁸ Milli mücadeleye karşı cemiyetlerin içinde belki de en etkili ve devamlı olanı¹⁵⁹ olan bu cemiyetin kurucu ve yöneticileri; Eski Dahiliye Nazırı Memduh Paşa, Şehremini Cemil Paşa, Ahmet Zülüfkül Paşa, Ali Rüştü Efendi, Abdullah Bey, Hamdi Paşa, Şevket Bey, Sait Molla, Miralay Enver Bey, Sadrettin Safiyettin, Nebil Ziya,

---

¹⁵⁶ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler –Mütareke Dönemi: 1918-1922*, cilt.2, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s:474

¹⁵⁷ Tevetoğlu, a.g.e., s:64.

¹⁵⁸ Zeki Sarıhan, *Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne (30 Ekim 1918-22 Temmuz 1919)*, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü I*, XVI. Dizi, Sa.71, 3. Basım, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s:268.

¹⁵⁹ Durmuş, a.g.e., s:203.

Abdullah Zühdü, Ressam Ahmet Paşa, Nazif Sururi, Cafer, Emin, Ahmet Rifat, Nüzhet Paşa, Vahi Bey ve Efendilerdir.¹⁶⁰

Osmanlı İmparatorluğunun İngiltere'nin vesayeti altına girmesine ilişkin görüşlerin bazıları, 26 Mayıs 1919'da Padişahın iradesiyle Yıldız Sarayında toplanan Şura-ı Saltanatta yansıtılmıştı. Saltanat şurasında üç görüş belirtilmişti.¹⁶¹

- I. Bağımsızlık için çalışacak bir milli şura kurmak,
- II. Osmanlı İmparatorluğunu parçalanmadan korumak için Amerikan'ın güdümünü kabul etmek (Rauf Bey'in önerisi)
- III. İngiliz himayesini istemek (hürriyet ve İtilaf Partisi başkanı Sadık Bey'in önerisi)

Padişah ile bir kısım Osmanlı devlet adamı ve aydını, İngiltere'nin himayesinin kabul edilmesini savunmaktaydılar. Padişah bu konuda 12 Eylül 1919'da gizli anlaşmayla, İngiltere'nin himayesini kabul etmiştir.¹⁶²

İstanbul'da faaliyet gösteren İngiliz Muhipleri Derneği bir törenle 20 Ağustos 1920'de Hasan Fehmi Paşa Konağında çalışmalarına başlamıştır. Sait Molla, Sağlık müdürü Abdullah Cevdet, İzmirli Hafız Mustafa Bey, İçişleri Eski Bakanı Mehmet Ali Bey yaptıkları konuşmalarda, İngiltere'nin adaletini ve büyüklüğünü överek bu derneğin açılmasının kendileri için büyük bir gurur kaynağı olduğunu dile getirmekteydi.¹⁶³

Devrin en güçlü devleti İngiltere'nin desteğinde kurulmuş olan bu derneğin çok geniş bir faaliyet alanı vardı.¹⁶⁴ Mütarekenin siyasal dernekleri arasında, İngiliz

---

¹⁶⁰ İlhami Soysal, "Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Siyasal Dernekler, Partiler ve Kurucuları", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, cilt.8, İletişim Yayınları, İstanbul 1983, s:2023

¹⁶¹ Sonyel, a.g.e., s:72.

¹⁶² Kürkçüoğlu, a.g.e., s:58.

¹⁶³ Sarıhan, a.g.e., s:182

¹⁶⁴ Durmuş, a.g.e., s:203.

Muhipler Cemiyeti, hem en fazla kongre yapan hem de en uzun ömürlü olanlarındandır.¹⁶⁵

Alemdar, Peyam ve İstanbul gazetelerinde yayınlanan yazılar sürekli olarak İngiliz mandası düşününün yanında yer almış kişilere aitti.¹⁶⁶ Saray ve hükümet dışında, İngilizlere uyum sağlayacak bir siyasa işlemekten yana olanlarda bir dernek çatısı altında hareket etmeyi uygun bulmuşlardı. Refi Cevat'ın 21 Mayıs 1919 günü Alemdar'da "İngilizleri İstiyoruz" başlıklı bir yazısı çıkmıştı. R. Cevat'a göre "çağdaş (asri) düşünce" ile donatılmış bir Türkiye ancak İngiltere'nin desteği ile gerçekleşebilirdi.¹⁶⁷ Ayrıca dernek İstanbul dışında da şubeler açmaya yönelmişti. 23 Mayıs 1919'da Sait Molla imzasıyla belediyelere gönderilen bir genelgede derneğe üye yazılması istenmişti. Böylece Konya, Ankara, Çorlu ve daha başka yerlerde şubeler açılmaktaydı.¹⁶⁸

İngiliz mandacılığı fikrini İngiliz Muhipleri Derneği gibi Hürriyet ve İtilaf çevresinden kimselerce de desteklemekteydi. Fakat bu çevreler tepkilerden çekinerek İngiliz mandası ya da himayesi şeklindeki söylemlerden kaçınarak İngiliz dostluğundan ya da yardımından bahsetmekteydiler. Bu iki derneğinde ABD'nin mandaterliğini ise şiddetle eleştirdikleri görülmektedir. Bunun sebebi olarak ABD'nin mandaterliği söz konusu olursa İttihatçıların baskın taraf olacağına dair duydukları endişe söylenebilir.¹⁶⁹

Bu dernek, Batılı bir devletin vesayeti altında imparatorluğun kurtarılacağı yolundaki inançların dernek üyelerince benimsenmesinden sonra katılımı geniş bir örgütlenme ortaya koyarak bu inancın tüm kesimlere yayılması amacıyla faaliyetlerini sürdürmüş ve bu yönde çalışmalar yaparak İngiliz güdümünde bir yönetimin tek çıkar yol olduğunu söylemlerinde dile getirmiştir.

---

¹⁶⁵ Tunaya, a.g.e., s:478.

¹⁶⁶ Öztoprak İzzet, *Türk Ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1989, s:39.

¹⁶⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe*, 1. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara 1991, s:138

¹⁶⁸ A.g.e, s:140.

¹⁶⁹ Akşin, a.g.e., s:521

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE GÜNÜMÜZ TÜRKİYESİ MODERNLEŞMENİN KONUMLANMASINDAKİ SÜREKLİLİK

1. Modernleşme Kavramına İlişkin Tarihsel Bir Değerlendirme

Osmanlılar, Batı'nın üstünlüğünü kabul ettiği andan itibaren, ona karşı çıkabilmenin çaresini bazı kurumlarının aktarılmasında aramıştı. Bu kurumlar askeri, siyasi, hukuk ve eğitim alanlarına ait idi.¹⁷⁰ Osmanlı İmparatorluğunun bu tutumu belli bazı kurumların başka bir toplumdaki alınması ile o toplum gibi olunabileceğine dair inancı yansıtmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda daha 18. yüzyılda modernleşmenin ilk adımları atılmıştı. Osmanlı seçkinleri, ülkelerinin Batı'ya göre “geri kalmışlığının” bir an önce ve mümkün olduğunca kapsamlı bir şekilde üstesinden gelmek istiyorlardı.

Osmanlı Batılılaşması aslında bilinçli olarak ve belli bir program dahilinde değil, değişen dünyada kendi yerini tayin edebilmek adına başlayan bir süreçti. Bu anlamda Türk batılılaşması adı konmadan ve üzerinde tartışılmadan zaruri sebeplerden ötürü başlamıştır.¹⁷¹ Bir reform politikası olarak Batılılaşma düşüncesi ise, sadece Osmanlı toplumundan yükselen taleplerden değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğuna etki eden dış etkilerden dolayı da ülke gündemine girmiştir.¹⁷²

19. yüzyılda Osmanlı modernleşmesinde eski düzenin temel kurumlarının kaldırılmasına rağmen, modern kurumların yerleşmesinin gecikmesinden doğan otorite

---

¹⁷⁰ İdris Küçükömer, *Düzenin Yabancılaşması 'Batılılaşma'*, 1. Basım, Ant Yayınları, İstanbul, 1969, s:14.

¹⁷¹ İlber Ortaylı, “Batı Kültürü ve Türkiye” içinde Avrupa Birliği Sürecinde Türkiye'nin Avrupalılaşma Sorunu Semineri, 1. Basım, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara 1998. s:23

¹⁷² Mustafa Gencer, *Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu*, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s:30.

boşluğu ulusal ve bölgesel ayaklanmalarla dış müdahalelerin başarı şansını artırmıştı.¹⁷³ Uluslar arası kontrol gittikçe büyüyor, insanlar vergilerinin bir kısmını yabancı Duyun-u Umumiye idaresine ödüyor, bu durumsa Osmanlı İmparatorluğunun kendi tebaası nezdindeki otoritesini zaafa uğrattıyordu.¹⁷⁴

Batılılaşma hareketleri önceleri Osmanlı devletinin batı üstünlüğüne karşı korunmasını sağlamak amacıyla ilk olarak askeri alanda, Batı teknolojisinin alınması olarak gerçekleşen reformlar şeklinde iken, zamanla modernleşme, hukuk ve idare alanlarında da Batının örnek alınması ile yayılımını artırmıştır. Bu sebeple Osmanlı devletinin içinde, özellikle de hukuk, idare ve eğitim alanlarında, biri geleneksel, diğeri Batılı olmak üzere ikili bir yapı ortaya çıkmıştır.¹⁷⁵

Osmanlı modernleşmesinde askeri modernleşme itici bir öge olmuş, gelişmeler ordunun, idarenin ve maliyenin yanında, edebiyata, mimariye, günlük hayata da kaçınılmaz bir biçimde sıçramıştır. Avrupa'dan gelen coğrafya ve matematik kitabı yanındaki gazete ve roman İmparatorluk hayatının son kırk yılında kültürel ve siyasal modernleşmeye yol açmıştır.¹⁷⁶

Bu sebeple, modernleşme toplumun tüm yapısında kendini hissettirirken ona bağlı kılınmasının kaçınılmaz olduğu düşüncesi topluma yerleşti. Batının modernleşme araçlarının toplumsal yapıya bu şekilde sirayeti, I. Dünya Savaşı sonrası İmparatorluğun yalnızca Batı güdümünde bir varlık bulacağına dair düşüncelerin de meşruiyetine ortam hazırladı.

Batılılaşmanın getirdiği ilerlemecilik fikri ve onun etrafında meydana gelen ideolojik kutuplaşma, Osmanlı İmparatorluğunu Batı ile olan temaslarında, imparatorluğu önemli bir yapısal değişikliğe götürmüş, bir İslam devleti, bir İslam toplumu ilk defa olarak Batı hukuk normları ile iç içe geçmiştir.¹⁷⁷

---

¹⁷³ Ortaylı, a.g.m., s:57.

¹⁷⁴ Donald Quarterert, "Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922", s:119.

¹⁷⁵ Levent Köker, "Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi", İletişim Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2005, s:212.

¹⁷⁶ Ortaylı, a.g.m., s:44.

¹⁷⁷ Ortaylı, a.g.m., s:49.

Cumhuriyetin kurulması ile bu dönüşüm bir medeniyetin ilgası ve yerine bambaşka bir medeniyet getirme manasında algılandı. Bu dönemde modernleşme kavramı topyekün bir dönüşüm anlamına gelmekteydi.

Atatürk dönemi, Batılılaşma politikasını yeniden yorumlamıştı. Türkiye Cumhuriyetinin Batılılaşma stratejileri 19. yüzyıldakinden farklıydı. İlk olarak Cumhuriyet, Avrupa devletleri ile ilişkilerini ulus devlet statüsünde kurmaktaydı. Bu durum, ülkeye Osmanlı İmparatorluğunun çöküş dönemlerindeki ilişkilerden farklı ve eşit bir konum sağlamıştı. Bir diğer husus da Cumhuriyetin Avrupa uygarlığını bölünmez bir bütün olarak görmesiydi. Bunun anlamı; 19. yüzyıl Avrupa uygarlığının, sadece teknoloji ve modern kurumlar gibi seçilmiş bazı kesitlerin kopyalanması değil, Avrupa'ya ait değerlerin, tavırların ve kurumların benimsenmesinin¹⁷⁸ bir devlet politikası haline getirilmesiydi.

Mustafa Kemal, Batı'nın fikirleriyle Batı'ya karşı mücadeleye girişen Osmanlı aydın çevresinden yetişmiştir. Bu nedenle, "Batı'yı yeneceğiz" derken, onun ekonomi ve siyaset düzenini reddetmeyi değil, onun siyasal ve ekonomik üstünlüğünden arınmayı kastetmekteydi.¹⁷⁹

Onun, Anadolu hareketi Batılı devletlere karşıydı; fakat Batılı devlet anlayışına karşı değildi. Bu görüşünü Ali Fuat Paşa'nın şu sözleri de ortaya koymaktadır:

*"...bizim İngiliz ve Fransız emperyalizm ve kapitalizmi ile olan mücadelemizin hedefi malum ve muayyendir. Bolşeviklerinki gibi ezeli ve ebedi değildir. Biz anlaşabilirsek Garp emperyalizm ve kapitalizmiyle mesai birliği yapabiliriz. Bizim aramızda iktisadi ve içtimai meslek kavgası olamaz".*¹⁸⁰

Mustafa Kemal'in İngiltere Devleti ile olan ilişkilerine bakıldığında; bir yandan İngiltere, Batı uygarlığının güçlü temsilcisidir; Mustafa Kemal'in adım adım gerçekleştirmeyi başından beri aklına koyduğu Batılı bir devlet ve toplum yapısı için bir simge durumundadır. Öte yandan, Mustafa Kemal'in savaş meydanlarında karşılaştığı ülkelerin askerlerini tanıyarak, her birinin ülkesi hakkında edindiği kamilar içinde de bu

¹⁷⁸ Meltem Müftüler Baç, *Türkiye Ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler*, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001, s:65.

¹⁷⁹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s:86

¹⁸⁰ Kürkçüoğlu, a.g.e., s:86

ülke özel bir yere sahiptir. Mustafa Kemal'de İngiltere'ye karşı takdir ve saygı duyguları yerleşmiştir. Mustafa Kemal'in ilk fırsatta İngiltere ile dostluk ve ittifak arayacağı, 1930'lardan sonraki politikası ile kesin olarak açıklığa kavuşacaktır. Ancak bunu yapabilmesi için, Türkiye'nin varlığını İngiltere'ye kabul ettirmesi gerekmektedir. Türkiye'nin İngiltere ile barış ve dostluk kurabilmesi için önce onunla savaşması gerekiyordu.¹⁸¹

Mustafa Kemal, Türkiye'nin geleceğinin Avrupa ve Batı'da olduğuna inanıyordu. Niyeti, Osmanlı İmparatorluğunun Türk-Müslüman çekirdeğinden, milliyetçi, seküler, otoriter bir devrimle Avrupalı bir devlet yaratmaktı.¹⁸² Kemalist elit sonuçta Batı modernitesinin modern Türkiye'nin inşasında evrensel geçerliliğini kabul etmişti. Bir bakıma Türkiye'yi yapılandırmada Batı yayılcılığına karşı bağımsızlık savaşını ve Batının epistemik ve moral üstünlüğünün kabulünü birlikte merkezine almıştı.¹⁸³

Bu açıdan, Kemalizmin, kökleri Tanzimat'a dek uzanan Batılılaşma hareketlerinin Kurtuluş savaşı sonrasında aldığı "radikal" bir biçim olarak nitelendirilir ve Cumhuriyet dönemi batılılaşma anlayışında Osmanlı modernleşmesi ile bu anlamda bir kopuş olduğu ileri sürülür.¹⁸⁴ Ancak, tam bir dönüşümün yaşandığını söylemek Kemalizmin modern devletin temeline yerleştirdiği öğelerden bir çoğunun ilk izlerine Osmanlı dönemi düşünürlerinde de rastlandığından anlamını yitirmektedir. Abdullah Cevdet'in 1913 tarihinde İçtihat gazetesinde ileri sürdüğü uygarlık demek Avrupa uygarlığı demektir düşüncesi Kemalizmin de yönlendiricisi olmuştur.¹⁸⁵

Cumhuriyet Türkiye'si hukuk, idare, eğitim gibi yapılardaki ikiliğe son vermede başarılı olmuşsa da tarihsel ve kültürel yapısının kökleri Doğu'ya uzanan topraklarda tam bir kopuş yaşanmasının ve ülkenin yönünü tamamıyla Batı'ya çevirmesinin

---

¹⁸¹ Kürkçüoğlu, a.g.e., s:78.

¹⁸² M. Baç, a.g.e., s:66.

¹⁸³ E. Fuat Keyman, "On The Relation Between Global Modernity And Nationalism: The Crisis Of Hegemony And The Rise Of (Islamic) Identity In Turkey", New Perspectives on Turkey, no:13, Falk:1995, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını, s.97.

¹⁸⁴ Hayriye Erbaş, "Gelişme Yazını ve Geleceği", Doğu Batı Düşünce Dergisi, sayı. 8, yıl.2, Ağustos, Eylül, Ekim 1999, s:24.

¹⁸⁵ Ali Kazancıgil, "Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm", içinde Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme, haz:Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul 2000, s:148.

imkansızlığını göz ardı etmiş olması bugünde ülkede Batılı mı olalım Doğulu mu kalalım tarzında iki yönlü tartışmaların çıkmasına engel olamamıştır.

Cumhuriyet rejiminin düşünce hayatı içinde üzerinde en fazla durulan sorunlardan birinin Batılılaşma olduğu söylenebilir. Cumhuriyet döneminde Batılılaşma tezleri Batı uygarlığının bütün olarak yada bazı noktalarıyla alınması noktasında odaklanmıştır. Kısmiciler ya da gelenekçilere göre batının “ahlak ve maneviyatına” gerek yoktur. Ziya Gökalp bu düşüncenin önde gelen isimlerindedir. Bütüncüler ise çağdaş uygarlıktan kaçınılamayacağını, bunun ülkenin gelişmesi için biricik yol olduğunu savunmaktadırlar.¹⁸⁶

Türkiye cumhuriyetinin kuruluşundan bu güne kadar batılılaşmak meselesini kısmi bir şekilde görenlerin ortak noktası Batının yalnızca tekniğinin alınması fikridir. Bu noktada birleşenler genel olarak birbirlerini reddeden iki fikir akımını temsil etmektedirler. Bunlardan birisi Türk inkılabını ve dolayısıyla Batılılaşma meselesini sosyalist açıdan yorumlayan kadroculardır. Diğer cereyan ise aynı olaylara dini bir açıdan bakan ve II. Meşrutiyetteki öncüllerinin fikirlerini laik bir devlet içinde devam ettirerek savunan dinci gelenekçilerdir.¹⁸⁷

Kadro dergisindeki yazılarıyla Şevket Süreyya, Avrupa'nın teknik üstünlüğünü kabul etmektedir ve onun alınması gerektiğinden kuşkusu yoktur. Ancak bu alışı ezik taraf değildir; kendisini haklı göstermektedir:

“Biz Avrupa'nın sadece tekniğinin ve ilmi metodunun hayranıyız, hatta daha doğrusu mirasçısıyız. Metot ve teknik ise tarihin her çağında bir medeniyetten diğer bir medeniyete miras olarak intikal etmiş ve bir metodu ve tekniği tevarüs eden medeniyet kendinden önceki medeniyetin her zaman zitti ve düşmanı olmuştur. Hatta bu tevarüs işinde şimdi bizim ve bize benzer memleketlerin Avrupa'ya bir teşekkür borcu duyması da varit değildir. Çünkü Avrupa'nın yarattığı bu yüksek teknik ve yüksek metot münhasıran onun elinde toplanan teknik ve sermaye inhisarının bir eseridir.”

¹⁸⁶ Tarık Zafer Tunaya, “Batılılaşmada Temel Araştırmalar ve Yaklaşımlar”, s:238-239

¹⁸⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s:146-147.

Bu bağlamda kadrocuları, (bütüncü) batıcılardan farklı kılan Batı'yı olduğu gibi almaya çalışmadan eleştirilecek yanları bulunduğu kabul ederek ve bunlardan kaçınabilmek modernleşebileceklerine dair inançlarıdır.¹⁸⁸

Kadrocuların Batı'dan salt teknik ve ilmi metodu alma önerileri, kendi dünya görüşleri olan "tarihi materyalizm" içinde yorumlandığında; toplumun alt yapısı ve üst yapısı arasında bir bütünlüğün ve karşılıklı uyumun gerekli olduğunu kabul eden bu görüş için, Batı'da gelişmiş olan ileri tekniğin alınması gelişme dinamiğini başlatmak için gereklidir. Bu dinamik başlayınca Türkiye'nin koşullarında bu teknikle uyumlu yeni bir üst yapı oluşacaktır. Kadrocularda tekniğin dıştan alınması üst yapı (hars) değişimini hızlandırmak amacıyla önerilmektedir.¹⁸⁹

Türk solunun modernleşmeye ilişkin görüşlerinde şu hususların ortaya çıktığı görülmektedir; birincisi: Türk solu kendini ontolojik olarak modern ve batılı saymasına, bu arada Marksist öğretinin sınıf mücadelesi kavramına aşına olmasına karşın, modernleştirici iradenin sınıf mücadelesinden duyduğu ürküntüyü gözetmiş, bu mücadeleyi dışlayarak, yani "üçüncü yoldan" gerçekleştirecek bir modernleşme ve toplumsal dönüşüm sürecine bel bağlamıştır. İkincisi: dönemin Türk solu, Tanzimatın aşırı yavaş, ürkek ve idare-i maslahatçı bir modernleşme denemesi olduğu yolundaki Kemalist eleştiriyi yapan Kemalist kadroların bu kez tam boy, radikal ve frensiz bir modernleşme-dönüşüm sürecinin başını çekeceklerine inanmıştır. Üçüncüsü: dönemin Türk solu, herhangi bir modernleşme ve değişim sürecine ilişkin olası üç tutumun (muhafazakarlık, pragmatizm ve radikalizm) üçünün birden dönemsel ağırlık kaydırmalarıyla benimsenebileceğini, üstelik Kemalist iktidarın tam da bunu yaptığını görememiş, bu iktidara diğerini dışlayıcı biçimde üçüncü tutumu, yani radikalizmi atfetmiştir.¹⁹⁰

Süleyman Seyfi Ögün'ün Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu adlı eserinden hareketle kismicilerin diğer tarafındaki görüşler "Üçüncü Dünya Popülizmi" olarak nitelendirdiği kavramsallaştırmada anlamını bulur. Bu düşünce;

¹⁸⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Doğuşu*, 1. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003, s:480.

¹⁸⁹ Tekeli-İlkin, a.g.e., s:418.

¹⁹⁰ Metin Çulhaoğlu, "Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Modernleşme ve Batıcılık*, cilt:3, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s:184-185.

sanayileşmenin sonuçlarına gıpta ile bakarken, sanayileşme sürecinin toplumsal ahlaki sonuçlarının eleştirisi olarak görür.¹⁹¹

Gelenekçi kismiciler Batıyı kültür ve medeniyet olarak ikiye ayırarak kültürel bir yüceltme retoriğine başvuruyordu. Gelenekçi kismiciler için söz konusu olan sanayileşme araçlarının yol açtığı ahlaki yıkımın engellenmesi için geleneklerden vazgeçilmemeli, tam olarak eskiye dönme söz konusu olmasa da gelenekler üzerinden bir yapılanma çalışmasına gidilmeliydi.

Bütüncü görüşe sahip olanlara göre ise, Batı bir zihniyet, bir ruhtur. Bu şekilde anlaşılmaz ve alınmazsa, sadece taklit yoluna şursuz bir kopyacılığa sapılır. Batı lüks ya da iğreti bir şey değildir. Batı çağdaş medeniyet, bütün insanlığın ortak malıdır. Batıya bu şekilde olumlu anlamlar atfeden bütüncülerin Doğu'ya yaklaşımları ise pejoratif anlamlarla yüklüdür. Onlara göre, Doğu'nun insanları köleleştiren, aklın yaratıcılığını ezen bir hüviyeti vardır. Gençler Doğu'nun tasavvuf afyonundan kurtarılmalıdır. Doğu Batı'ya yönelmeye mecburdur.¹⁹² Burada yer alan görüşleri itibariyle Bütüncüler, Batı'nın Doğu için kullandığı oryantalist yaklaşımdan yararlanarak, ülkenin Batılı bir toplum modelini benimsemesinin nedenini Doğu'ya atfettikleri kavramlar üzerinden haklı kılmaya çalışmaktadırlar.

Türk Düşüncesi ve Forum adlı iki dergi batılılaşmayı bir bütün olarak gören düşünürlerin görüşlerine yer veriyordu. Türk düşüncesi isimli dergi, Batılılaşma meselesini yayın sebeplerinin en başında sayarak Batının bu günkü anlamını anlamayı mihrak edinmiştir. Bugün terk edilmiş düşünce kalıplarından kurtularak, Türk düşüncesi, Batı'nın ilim verilerinin ışığı altında meydana gelmelidir. Türk düşüncesi, Batı'ya kendine göre anlam vermiştir. 20. yüzyıl Batısı 19. yüzyıldan farklı olarak maddecilikten uzak, maneviyata önem veren bir anlama sahiptir ve bu bağlamda Türk Düşüncesi maneviyatçı Batı'nın bütün olarak alınması gerektiği fikrindedir.¹⁹³ Bu düşünce batı maneviyatı şeklinde sunulan bir batıcılığın Batının maddeci olarak gösterilmesinden daha az tepki toplayacağını düşünülerek savunulduğunu gösterir.

---

¹⁹¹ Süleyman Seyfi Ögün, *Türkiye'de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu*, 1. Basım, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992, s:97

¹⁹² Tunaya, a.g.e., s:131.

¹⁹³ a.g.e., s:138-143

Forum dergisinde ortaya çıkan görüşlere göre, İmparatorluktan devralınan toplum 20. yüzyıl medeniyeti içinde tarihi bir ucube olmaya yüz tutmuş bir düzen ve zihniyete sahipti. Batılılaşmak bu topluma hayat kazandırmak için girişilmiş bir hareket çok cepheli bir kültür değişimi olarak tarif edilmekteydi. Osmanlı toplumu mistik, dogmatik, mutaassıp ve “toleranstan uzak bir zihniyete” sahip olduğundan Batı medeniyetinin unsurlarıyla bu eskimiş cemiyet düzenini değiştirmek gerekmiştir. Zira, Osmanlı düzeni kendi yetersiz değerleriyle Batı medeniyeti karşısında duramazdı.¹⁹⁴

Özetle; Osmanlı modernleşmesi otokratik bir modernleşmeydi. İç ve dış gelişmeler, hayatının son kırk yılında İmparatorluğu bu otokratik modernleşmeden anayasal bir monarşiye kadar sürükledi. Genç cumhuriyet imparatorluktan parlamento, siyasal parti kadroları, basın gibi siyasal kurumları almıştı. Cumhuriyetin tabipleri, fen adamları, hukukçu, tarihçi ve filologları son devrin Osmanlı aydın kadrolarındandı.¹⁹⁵

Ancak, yasalar koyarak tepeden inme bir bütünleşmeyi sağlamak, Osmanlı Toplumsal yöneticiliğinin temelinde bulunan bir davranıştı. Kemalizmin karakteristik özellikleri de, toplum konusunda bu görüşün ağır bastığını gösterir. Kemalistler yönetmelikler ve tüzüklerin önemini çok iyi biliyorlardı; ama bazı çağdaş modernleştirme şemalarında toplumun yeniden kurulması için kitlelerin harekete geçirilmesi gerekliliğini ortaya koyan harekete geçirici yanı gözden kaçırmışlardı.¹⁹⁶

Batılılaşma Meşrutiyet sonrasında devleti inkırazdan kurtaracak bir ideoloji olarak düşünülmekteydi. Cumhuriyet’ten sonra ise, bu amaç söz konusu olmadığından topyekün bir medeniyet değiştirme politikası görünüşü kazanmıştır. Osmanlı ve İslam düşüncesi ve nizamı, hatta yaşama tarzı ile hemen bütün bağları koparmayı hedefleyen yeni laik Cumhuriyet hukuk, ahlak, kültür, yazı, kıyafet hatta günlük hayatın hemen bütün tezahürlerinde Batılılaşmaya yönelen bir programı benimsemiştir.¹⁹⁷

---

¹⁹⁴ a.g.e., s:142.

¹⁹⁵ İber Ortaylı, “İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı”, 18. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s:32.

¹⁹⁶ Şerif Mardin, *Türkiye’de Toplum ve Siyaset*, der.Mümtaz’er Türköne, Tuncay Önder, 6. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997, , s:63-64.

¹⁹⁷ Okay, a.g.m., s:216.

Ziya Gökalp'in "hars" ve "medeniyet" ayrımına uygun bir biçimde Batı'nın kültürel olarak çökmüşlüğü inancından farklı olarak, Kemalizm topyekün ve ödünsüz bir Batılılaşma programına sahipti ve bu anlamda görece daha radikaldi.¹⁹⁸

Bugünün Türkiye'sinde, Batı medeniyeti alanına geçiş kesin bir karardır.¹⁹⁹ Türk Batılılaşması, Batılılaşma radikalizminden, fundamentalist Batı(cılık) eleştirilerine kadar bir "başkalık iddiası" ihtiva etmiştir. Bu iddia Batıya rağmen Batıcılık tutumunda bile sergilenir.²⁰⁰ Batı teknolojisi ile birlikte onun ilim prensiplerini ve sosyal kültürel gereklerini bir bütün olarak kabul eden modern Türkiye, bu gelişimin tabii ve son halkasıydı. İslam medeniyetlerinden her biri, tarihi koşullara uyarak çeşitli yapılar kazanmışlardı. Her biri için bu sonuç, bir başka varolma sorunudur. Başka bir deyimle, tarihi koşulları sonucu Türkiye bu gün İslam toplumları arasında şüphesiz Batı acculturation'ın en ileri aşamada olduğu bir devlettir ve bu Türkiye için bir varolma sorunu olarak anlamını bulmuştur.²⁰¹

Osmanlı'nın Batı'ya çevrilen yüzü Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde daha büyük bir ivme kazanmıştı; Latin alfabesi, İsviçre Medeni Kanunu, İtalyan Ceza Kanunu, Fransız metrik sistemi vb. ülkeyi daha ileri düzeye taşımak için uyarlanmıştı. Bugün de Kopenhag kriterleri bu sürecin devamında mutlak bir koşul olarak varlığını bulmaktadır.

O dönemden bugüne kadar süren anayasa romantizminin toplumsal siyasette hakim olduğu, anayasa ile her sorunun çözümleneceği ve toplumsal, siyasal gelişmenin bu sayede sağlanacağına inancının²⁰² bürokrasiden toplumsal yapıya kadar tüm zihinlere yerleştiği görülmektedir.

---

¹⁹⁸ Köker, a.g.e., s:234

¹⁹⁹ Tunaya, a.g.e., s:181.

²⁰⁰ Ahmet Çiğdem, "Türk Batılılaşmasını Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkalığı:Batılılaşma, Modernite ve Modernizasyon", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Modernleşme ve Batıcılık*, Cilt.3, 3. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s: 69-73.

²⁰¹ Enver Ziya Karal, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara İş Bankası Yayınları, 1969, s:49-51. aktaran. Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları ve İncelemeler*, 2.Basım, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996, s:428.

²⁰² İlber Ortaylı, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, s:273.

2. Benzerlik Yoluyla Ötekinin Kabulüne Dayalı Bir Politika Olarak AB'nin GÜdümlü Modernleşme Çerçevesinde Kazandığı Anlam

Modernleşme kuramı Batılı toplumsal ve siyasal örgütleniş tarzını, yeryüzündeki tüm toplumların varmaları gereken nihai toplum modeli olarak benimserken²⁰³ ortaya koyduğu bu aynılaştırıcı politika Batı Dışı Toplumlar üzerinde bir baskı aracı olmaktadır.

Aydınlanma, hümanizm, akılcılık, laikleşme, ekonomik, kültürel ve siyasal modernite, Avrupalıların sömürgeciliğine karşı mücadele edenlerce bile evrensel idealler olarak algılandı. Avrupa merkezci kavrayış, tarih ve toplum bilimlerinde de egemen oldu. Dünya ya da insanlık tarihi üzerine yazılmış çoğu standart kaynak ve kitaplarda Avrupa tarihi merkezde yer aldı.²⁰⁴

Klasik modernleşme kuramında daha belirgin olarak gözlenen, Batılı olmayan toplumların Batı tarihinden çıkarsanan “yasalara” göre belirlenen bir evrim sürecini yaşadıkları fikri, siyasal gelişme açısından Batı demokrasisine doğru bir evrimin varlığını içermektedir.²⁰⁵ Bu bakış açısı Batı dışı toplumların izlemesi gereken yolun Batı olduğunu ortaya koyarken bu güdümlü süreçte söz söyleme hakkını da Batı'ya vermektedir.

Ötekilik kavramından hareketle Batılı olmayan toplumlar sürekli yabancı olma ve çoğunluk için öteki olana bir sınır çizme çabasının sonucu olarak algılanmaktadır. Ötekiliğin oluşturulmasında, kimin söz konusu topluma ait olduğu ve kimin ait olmadığını belirleyen sınırlar hakimdir. Bu sınırları çizmede önyargılar ve stigmalar, merkezi bir işleve sahip olmaktadır. Siyah tenli insanların görüntüsüne sömürgecilik tarihi, “fanatik”, “tehlikeli” Müslüman'ın görüntüsüne ise Orient ve Occident arasında yüzyıllarca hakim olan siyasi ve kültürel hegemonya mücadelesi yansımaktadır.²⁰⁶

---

²⁰³ Köker, a.g.e., s:231.

²⁰⁴ Kürşat Ertuğrul, “AB ve Avrupalılık”, Doğu Batı Dergisi, Avrupa, sayı:14, yıl:4, s:144.

²⁰⁵ Köker, a.g.e., s:231.

²⁰⁶ Hilal Onur, “Öteki Sorunsalının “Alterite” Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme”, cilt.21, sayı.2, Hacettepe Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Aralık 2003, s:270.

Ancak, bugünkü mevcut durum, bazı yazarlarca, AB politikaları çerçevesinde düşünüldüğünde, Said ve onun takipçilerinin düşündüğü gibi “ötekileştirmenin yaratılmasından” ziyade, “yakınlıkların kurulması” şekline dönüşmüştür.²⁰⁷ Bu düşüncenin temelinde, ötekileştirmenin bir yerden sonra Batılı toplumlar ile Batı Dışı Toplumlar arasında bir uçuruma yol açarak onların mevcut dünya düzenine eklenme süreçlerinde sorunlar yaratacağı hususu vardır.

Ötekileştirme süreci bir yerden sonra Batı Dışı Toplumların yadsınması gibi tehlikeli bir noktaya gelerek, Batının değerlerini bu toplumlar üzerinde kullanabilmesini engelleyeceğinden yerini, içine alma politikaları ile farklılıkların tanınması söylemine bırakır.

Bugün, Batı ve Batı Dışı Toplum şeklindeki ‘öteki’ kavramlaştırmasıyla Batının kendi kimliğini kurduğunu öne süren görüşlerden farklı olarak, yakınlıkların kurulması yoluyla Batı Dışı Toplumları varolan düzene dahil ederek hem onun tehditkar niteliğini azaltıp hem de mevcut düzenin meşruiyetini sağlamanın söz konusu olduğu şeklindeki anlatılar önem kazanmaktadır.

Bunu olanaklı kılan olgu küreselleşmenin küresel değerlerin yayılmasını sağlama aracılığıyla ülkelerin birbirlerine olan üstünlüklerinin zayıfladığı, çeşitli kültürlerin yakından tanınmasının ideolojik kutuplaşmaları sildiği şeklindeki görüştür. Küreselleşme bağlamında ortaya çıkan bu yeni paradigma ile “dışlayıcılığın” yerini “içine alma” yaklaşımı olarak, “ya o yada bu” düşüncesinden “hem o hem de bu” düşüncesine geçiş söz konusu olmuştur.²⁰⁸

Ancak, Fuat Keyman’a göre kültürel çeşitliliğin tanınması ve temini uluslararası ilişkilerde farklılığın tanınacağı anlamına gelmeyeceği gibi, otomatik olarak, ötekiye yaklaşımı içeren oryantalist kipin terk edilmesine de yol açmayacaktır.²⁰⁹ Çünkü bu yakınlaşma her şeye rağmen eşit şartlarda gerçekleşmemektedir. Bu açıdan zayıflamış

---

²⁰⁷ Harootunian, a.g.e., s:96.

²⁰⁸ R. Robertson; *Globalization, Social Theory and Global Culture*, Sage Publications, 1992, s:61 aktaran: Ensar Nişancı, *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Etik*, cilt:4, sayı:1, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Haziran 2003, s:32.

²⁰⁹ E. Fuat Keyman, *Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslararası İlişkiler Kuramını Yeniden Düşünmek*, çev: Simten Coşar, 1. Basım, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000, s:232.

gibi görünen kutuplaşmanın tek bir kutup haline geldiği ve Batı Dışı Toplamların kendilerini bunun üzerinden anlamlandırdıkları görülmektedir.

Kültür ağırlıklı çalışmalarda “öteki olana yaklaşıma” dair söylemlere bağı olarak, kültürlerarası ilişkilerde, çoğunluğa ve azınlığa ait olanlar arasında ilişkiler gelişse de, bu tür ilişkilerde farklı olan özelliklerin konu edilmediği bir gerçektir. Bu tür yaklaşımlarda, ötekinin yüceltilmesinden dolayı, romantik nüvelerin olduğu söylenebilir; çünkü çoğunluk ve azınlıkların birlikte yaşamları, çatışmasız ve uyum içinde “bir arada yaşayan halkların cenneti” anlayışında görüldüğü gibi gerçekleşmemekte²¹⁰ bu söylemi kuran Batı kendisinin üstünlüğüne dair kodları terk etmeden Batı Dışı Toplamlara batılı değerlere ulaşması için bir imkan sunduğu görüntüsünü vermektedir.

Avrupa kimliğinin ağırlıklı olarak bir öteki aracılığıyla tanımlanması günümüzde Avrupa bütünleşmesinin önündeki engellerden biridir. Avrupa ağırlıklı olarak negatif unsurlara dayanılarak kurulmuştur ve bu gün bile bu negatif unsurlar önemini korumaktadır.²¹¹ Aslında bu durum, birtakım kavramlaştırmalar ortaya koyma ya da sınırlar çekme yoluyla tanımlanabilme niteliğine sahip değildir. AB politikalarının ötekileştirmeden içine alma şeklindeki yaklaşımlara kadar değişebilen yönü birlik içindeki uygulamalarda da kendini göstermektedir.

Bugün AB sadece sınırları dışındaki öteki olarak kavramsallaştırdığı uluslara yaklaşımlarında değil aynı zamanda kendi içindeki vatandaşlara uyguladığı farklı mevzuatlarla ve ulusların iç politikalarında ortaya çıkan değişik uygulamalarla sorunlu bir bütünlüğe sahiptir.

AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının hakları, yerel, ulusal ve uluslar üstü hak rejimlerinden oluşan parçalı bir yapı içinde, üçüncü ülkelerin uyruğuna sahip vatandaşlarındakinden kesin bir biçimde ayrılmıştır. Ortak bir ulusal kimlik, politik haklardan yararlanma ve müşterek bir idari yapı yetkisine tabi olma ile belli bir toprak üzerinde sürekli ikameti birleştiren üniter model parçalara ayrılmaktadır: AB

---

²¹⁰ Hilal Onur, a.g.m, s:270.

²¹¹ Nuri A. Yurdusev, “Avrupa’yı Kurmak, Türkiye’yi İdare Etmek ve Tarihin İpoteginden Kurtulmak”, içinde *Türkiye’nin Dış Politika Gündemi, Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, der. Şaban H. Çalış ve dğr., 1. Basım, Liberte Yayınları, Ankara 2001, s:176.

uyruklarında olduğu gibi, ulusal olmaksızın politik hakka sahip olunabilir ya da bir yabancı işçi sıfatıyla aynı kolektif kimliği paylaşmaksızın ya da politik üyelik önceliklerine tabi olmaksızın sosyal haklardan ve kazançlardan yararlanılabilir. Bu durumun taşıdığı tehlike “sürekli yabancılık” durumunun, toplum içinde politik haklara erişimi olmaksızın mülkiyet haklarına ve sivil topluma iştirak eden bir grubun yaratılmasıdır.²¹²

Dolayısıyla kendisini evrensel değerler üzerinden tanımlama çabasındaki birlik içinde de gerek mevcut politikaların farklı statüdeki vatandaşlara uygulanması açısından gerekse ulus devletler bazında açığa çıkan farklı birtakım politikalar bağlamında bir parçalanmışlık söz konusudur.

Avrupalıların paylaştıkları tarih bilinci, tarihlerindeki bölünmelerin ve kopuklukların birleşmiş bir Avrupa kimliği oluşturamayacak kadar büyük olduğunu gösterir. Ayrıca Doğu ve Batı Avrupa arasındaki bölünmeler ve ulus devletler arasındaki iç mücadeleler bir Avrupa kimliğinin oluşturulmasını aşırı derecede sorgulanır hale getirmiştir.²¹³

Avrupalılar için bir ortak çıkar söz konusu olmakla birlikte bu çabaların yasallığı yeni bir siyasal birlik yaratmakta zorlanmaktadır. Bu yasallık kimi zaman çıkar çatışmalarına kimi zamanda Amerika ya da Japonya ile işbirliğine sürükleyebilmektedir. Aynı yasallık her konuda Avrupalıları dış dünya karşısında tek vücut haline getirebilecek, özgül bir Avrupa kimliği üstüne kurulmamıştır.²¹⁴

Avrupa'nın ulus devletlerden oluşan Avrupa olarak kaldığını ve AB'nin Roma Cumhuriyeti ya da Ortaçağdan çok, 18. Yüzyılda ortaya atılan, kozmopolit ideallerle idare edilen Avrupa federasyonu haline benzerlik gösterdiğini söyleyenlere göre, Ulus devletlerin nihai karar yetkisine sahip ayrı ayrı birimler olmayı sürdürdükleri federalizm

---

²¹² Seyla Benhabib, *Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar*, çev: Berna Akkıyal, 1. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s:155-156.

²¹³ Gerard Delanty, *Avrupa'nın İcadi*, çev:Hüsamettin İnanç, 1. Basım, Adres Yayınları, Ankara 2005, s:122.

²¹⁴ Jean Marie Guéhenno, *Demokrasinin Sonu*, çev.Mehmet Emin Özcan, 1. Basım, Dost Kitabevi, Ankara, 1998, s:50

ve konfederalizm söylemi Avrupa politik seçkinlerinin ve bürokrasinin temel görüşü olma niteliğini korumaktadır.²¹⁵

1993 tarihli Kopenhag kriterlerinden beri, tam üyeliğe kabul koşulları çok geniş bir kapsamda; (1) Ülkenin işleyen demokratik kurumlara, insan haklarına, hukukun üstünlüğüne bağlılığının ve azınlıkların korunduğunun ve azınlıklara saygı gösterildiğinin kanıtlanması; (2) Rekabete dayalı bir piyasa ekonomisi ve rekabete dayalı baskıyla başa çıkabilme kapasitesi; (3) Ülkenin politik, ekonomik ve parasal birliğinin amaçlarına bağlılık olmak üzere üyelik yükümlülüklerini taşıyabileceğinin kanıtlanması maddelerini içerecek biçimde tanımlandı.

AB, bu tanımlama ile geniş kriterlere odaklanarak kültürel, dilsel, dinsel ve etnik kimliklerle ilgili tartışmaya açık konulardan uzak durmayı ummakla beraber hem üye devletlerin içinde hem de sınırlarında kurumsal ilkeler ve kimlik arasındaki açığa çıkan çatışmanın önüne geçememiştir. Avrupa'nın ötekileri ister misafir işçiler ister mülteciler, sığınma hakkı arayanlar ya da göçmenler olsun, Avrupa'nın ulus devletleri barındıran bir kıta olmaktan çıkıp yapısal ve politik şekli hala belirsiz olan uluslar ötesi politik bir varlığa dönüşüm sürecinin ve kendi "ötekileştirme"sinin doğurduğu belirsizlikler ve kaygılar için apaçık bir odak noktası haline geldi.

Kısacası Avrupa Birliğinin içine alma politikaları, ve bu çerçevede evrensel değerlerin üye olmayan ülkelerde benimsenmesi düşüncesi kendi içinde çözemediği ötekilik kavramı bağlamında bütün anlamını yitirmektedir.

Ulus üstü yapısıyla öncül örneği bulunmayan bir örgütlenme olarak AB, Avrupalılık duygusunun, bilincinin, kimliğinin en fazla netleşeceği zemindir. AB üyeliği sürecinde, Türkiye'nin önündeki en önemli engellerden birisi kendi tarihi ile Avrupa tarihinin örtüşmemesidir. Bu nedenle bu olguların belirlediği felsefe/düşünce yapısı/zihniyet/dünyaya bakış açısı farklıdır. "Avrupalılık", Avrupalılar açısından kendilerinin doğuştan sahip oldukları bir kimlik iken "öteki" olan Türklerin sonradan

---

²¹⁵ Benhabib, a.g.e., s:173-174.

kazanmaya çalıştığı bir kimliktir. Dolayısıyla bu uyumsuzluğun temelinde verili ve kazanılmış kimlikler arasındaki çatışmanın yatmakta olduğu söylenmektedir.²¹⁶

Günümüzde özellikle Batı ülkelerinde, hoşgörü ve kabul gibi kavramlar dikkat çekici biçimde benzerlik içeren ırkçılık ve Avrupa Merkezîyetçilik kavramları tarafından belirlenmektedir. Benzerlik kendi kültürünün doğallığı argümanından yola çıkarak, diğer kültürlerle kıyaslanması suretiyle yüceltilmesinde aranmalıdır. Bu nedenle “ötekilerden” öncelikle ve çoğu kez Avrupa değerlerini kabul etmesi ve üstlenmesi beklenmektedir.²¹⁷ Bu bağlamda; Avrupa Birliği, öteki ve kendi arasında kurulan ilişki şeklinde düşünüldüğünde geliştirilen ön yargıların ortadan kaldırılmasında bir araç olarak ortaya çıkamamaktadır. Birlik çerçevesinde Türkiye ile ortaya konulan ilişkilerde varolan mesafe ve hiyerarşi korunmakta ve kurulan ilişkiler çerçevesinde sürekli olarak yeniden üretilmektedir.

Alain Badiou “Etik” isimli eserinde, Batı kimliğinin diğer kimliklere saygı üzerine kurulu kavramlar olan “insan hakları etiği” ve “farklılıklara saygı” söylemlerinin aslında makul ölçüde tutarlı olan farklılıklar için geçerli olduğunu söyler.²¹⁸

Onun bu düşüncesinin Avrupa Birliği açısından kazandığı anlam bir öteki olarak kurgulanan ve kendini bu şekilde oryantalize eden Türkiye'nin Avrupa içindeki yerinin ne olduğudur. Uzun bir süreç içinde süregelen modernleşme hareketlerinde Batı ile kendisini olmayan bir ortak tarihi süreç içine sokma girişimleri neticesinde ortaya çıkan sorunlar ve Avrupa'nın kendi içinde ötekileştirme ya da içine alma şeklinde gidip gelen politik tutumları bağlamında karmaşıklaşan bu ilişkilerin seyri her iki taraf açısından da kimliğini nasıl tanımladığı üzerinden cevap bulmaya çalışmaktadır.

---

²¹⁶ Gökhan Koçer, “Avrupalılaşmak”: Türkiye ve Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Bir Deneme”, İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No.26, Mart 2002, s:112.

²¹⁷ Onur, a.g.e., s:272.

²¹⁸ Alain Badiou, *Etik*, çev:Tuncay Birkan, I. Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2004, s:38

A. İngiliz Muhipleri Derneği-Avrupa Hareketi Bir Karşılaştırmalı Analiz

Güdümlülük sistematik bir düşünce haline gelip İngiliz Muhipleri derneğinin faaliyetlerine ana kıstas olarak girmeden çok önce İmparatorlukta varlığını bulmuştu.

Tanzimatın üç direğinden biri olarak nitelendirilen Fuat Paşa'nın Batılılaşma açısından görüşleri güdümlü bir bakışı yansıtması bakımından önemliydi;

“Bir devlette iki kuvvet olur. Biri yukarıdan, diğeri aşağıdan gelir. Bizim memlekette yukarıdan gelen kuvvet cümlemizi eziyor. Aşağıdan ise bir kuvvet hasıl etmeye ihtimal yoktur. Bunun için pabuççu muştası gibi yandan bir kuvvet kullanmaya muhtacız. O kuvvette sefaretlerdir.”²¹⁹

Fuat Paşanın üçüncü kuvvet olarak kabul ettiği elçilikler, Tanzimat'la Osmanlı Devlet yönetimine ortak oldular. Her türlü reform teklifleri elçiliklerden gelmeye başladı. Ülke yönetiminde dışa bağımlılık ortaya çıktı.²²⁰

Fuat Paşa'nın bu düşünceleri, gerek İngiliz muhiplerinin İngiltere'ye bağımlılık mesajları göz önüne alındığında, gerekse Avrupa Hareketi derneğinin ortaya koyduğu politikalarda, Birliğe kabultün, ülkenin ilerlemesi, kalkınması, daha demokratik, insan haklarına daha saygılı ve daha özgür olabilmesi için tek kriter olarak düşünülmesi açısından bir fark arz etmemektedir.

Mümtaz'er Türköne; Türkiye'nin AB'ye üyeliği bağlamında varolan tartışmalarda AB taraftarlarının düşüncelerinden hareketle, pabuççu muştasını Avrupa Birliği olarak göstermekte, bunun iletişim ve ulaşımın kolaylaştığı globalleşme çağında çok daha keskin ve etkili olduğunu dile getirmektedir.²²¹

AB üyeliğinin bugün için neden daha etkin olduğunu; Türkiye Avrupa Birliği Derneği genel Başkanı olan Haluk Günugur'un Türkiye'nin üyeliğine karşı çıkan

²¹⁹ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*, 1. Basım, İşaret Yayınları, İstanbul 1992, s:124

²²⁰ Eryılmaz, a.g.e., s.124.

²²¹ Mümtaz'er Türköne, “AB Güzergahından Yansımalar”, Türkiye Günlüğü, sayı.59, Ocak-Şubat 2000, s.42.

ülkelerde tanıtım çalışmaları için Birlikten 250 bin Euro hibe alacaklarını belirten sözleri ortaya koymaktadır.²²²

Osmanlı İmparatorluğunda, İngiliz Muhipleri Derneği üyesi Sait Molla, çeşitli yayın organlarında “İngiltere ve Biz” başlıklı makalelerinde İngilizlere övgü yağdırıyordu.²²³ Bu gün de Avrupa Hareketine üye bir çok isim Avrupa’daki gelişmişlikten hayranlıkla bahsederken aynı düşünceyle hareket etmektedir. Onlara göre, Avrupa Birliğinden başka bir yol düşünülmemeyeceği gibi ülkeyi bu yola götürecek olan da yine Avrupa’nın koyduğu kanunlar ile yapılmasını isteği reformlardır.

Said Molla’nın açıkça ilan ettiği biricik kurtuluş yolu İngiliz Mandası ve koruyuculuğuydu²²⁴ tıpkı bu gün Avrupa Hareketini destekleyenlerin AB’ye karşı geliştirdiği tavır da olduğu gibi.

Avrupa Hareketi Derneği sayfasında; Avrupa’ya Türkiye’nin yüzyıllardır ilerlediği yön, “muasır medeniyet”, yatırım, iş, kazanç, dayanışma, bilim, teknoloji ve sosyal güvenlik şeklinde atıflar yapılmakta, AB’ye üye olmayan bir Türkiye’nin fakir, kavruk, yatırım yapılmaz, güvenilmez, yaşam kalitesi düşük bir ülke olarak uygarlık aleminin kenarında kalacağı dile getirilmektedir.²²⁵

17 Ocak 2001 tarihinde kurulan Türkiye Avrupa Vakfı da görüşlerini aynı çerçevede ortaya koymaktadır. Türkiye’nin Batılılaşma ve Çağdaş Uygarlık Düzeyi ya da Demokratikleşme kavramları ile simgelenen çağdaşlaşma mücadelesi, bugün, Türkiye’nin Avrupa Birliği ile bütünleşme amacıyla somutlaşmıştır ifadesi vakfın sitesinde yer almaktadır.²²⁶

Avrupa Hareketi kampanyasına destek veren isimlerden birisi olan Cengiz Aktar; toplumun ve devletin değişimlerinin yalnızca Avrupa Birliği dinamiği ile mümkün olduğunu ileri sürerken Türkiye’de bu dinamiklerden rahatsız olanların sadece devletçiler değil, toplumsal değişimin yalnızca iç dinamiklerle gerçekleşebilecek bir olgu olması gerektiğini savunan milli gururcular da olduğunu dile getirir. Onun

²²² “AB’den Türkiye’ye 250 Bin Euroluk İmaj Desteği”, 24. 08. 2005, www.vatanim.com, 17.04. 2006

²²³ Yücel Özkaya, a.g.e., s.108.

²²⁴ Tarık Zafer Tunaya, “Türkiye’de Siyasi Partiler, Mütareke Dönemi (1918-1922)”, s:477.

²²⁵ www.avrupahareketi2002.org, 09.05.2005

²²⁶ “Türkiye Avrupa Vakfı Hakkında”, 06. 12.2005, www.tav.org, 18.08.2006.

görüşünce bu iç dinamikler devlet tarafından engellendiğinden bir dönüşümün olması mümkün değildir. Bunun için de ülkenin bir dış etmen veya katalizör ile bu açmazdan kurtulabileceğini görüşlerine eklemektedir.²²⁷

Avrupa Hareketi ve AB'ye üyelikte tam destek veren Türkiye Avrupa Vakfı gibi kuruluşlar Türkiye'de AB üyeliği için diğer aday ülke kamuoylarıyla kıyaslanamayacak kadar güçlü bir desteğin olduğunu dile getirmektedir. Bu husus Fransa ve Hollanda'nın AB'ye üye ülkeler olma sıfatıyla, Avrupa Birliği anayasası için yaptıkları halkoylamalarında çıkan olumsuz sonuçlar açısından değerlendirildiğinde daha da önemli olmaktadır. Bu aynı zamanda AB üyesi ülkelerin vatandaşlarının AB kimliği çatısı altında tuttukları tavırla Türkiye'deki koşulsuz bağlılık taraftarlarına karşı cevap niteliği taşımaktadır. Yine bu iki tutum kıyaslandığında, Türkiye'nin Batı'dan daha Batılı olmak şeklinde ortaya koyduğu düşünceyi de haklılaştırmaktadır.

Diğer bir ifadeyle; Türkiye son yıllarda gösterdiği siyasi ve toplumsal iradeyle tercihini net bir biçimde "demokratik toplumlar arası bütünleşme mekanı olarak gördüğü AB yanında yaparken, AB içinde Avrupa kimliği ve Avrupalılaşıma kavramının algılanması temelinde ciddi bir ayrışma, siyasi ve kültürel kimlik bağlamında da ciddi bir "arada kalmışlık" durumu yaşanmaktadır.²²⁸

Yukarda yazılanlar dikkate alındığında, Cengiz Aktar'ın, Osmanlı ve mirasçısı olarak nitelendirdiği Türkiye Cumhuriyetini coğrafya'da olduğu gibi düşünsel ve zihinsel alanda da Batı'nın kenarında²²⁹ görmesi bağlamında bunun hangi Batı olduğu sorusu ortaya çıkmaktadır. Çünkü Bugün için Batı'nın coğrafi olarak sınırlarını çizmenin mümkün olmadığı gibi Batı'nın kendisini tanımlamada ortaya çıkan belirsizlik te bunda rol oynamaktadır.

Tarihsel süreklilik içinde ele alındığında; İngiliz Muhipleri Derneğinin ve Avrupa Hareketinin düşüncelerinde benzer yönlerin olduğu; her iki derneğin de güdümlü bir modernleşmeden yana iken; bunlardan birincisinin kurtuluş yolu olarak İngiltere'yi diğerinin ise AB'yi gördüğü söylenebilir.

²²⁷ Cengiz Aktar, *Avrupa Okumaları*, 1. Basım, Kanat Yayınları, İstanbul 2003, s:7.

²²⁸ E. Fuat Keyman, "Türkiye-AB İlişkileri ve Farklı Avrupa Vizyonları", www.radikal.com.tr, 05/09/2004

²²⁹ Cengiz Aktar, a.g.e., s:5.

Ancak bu iki dernek çok farklı tarihsel koşulların yaşandığı iki farklı dönemde ortaya çıkmıştır: İngiliz Muhipleri Derneği; Mondros Mütarekesi sonrası ülkenin parçalanma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu buhranlı bir zamanda bir kurtuluş reçetesi olarak varlık bulurken, Avrupa Hareketi küresel bir dünyada, uluslararası şirketlerin, medyanın ve diğer iktidar odaklarının karmaşıklaşan yapısı içinde ülkenin güçlü bir birliğin koruması altında olması gerektiği düşüncesine bağlı ortaya çıkmıştır.

Farklı tarihsel koşullarda ve farklı zamanlarda ortaya çıkan bu iki dernek arasında varolan bu söylemsel benzerliğin nedeni ülkenin bir Batı Dışı toplum olarak kendini kurgulayan ve yine kendisine Batılı kodlardan yola çıkarak anlamlar yükleyen (geri, hareketsiz, cahil ve yoksul toplum) bir zihniyetten kurtulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu düşünce Batı'nın söylemi üzerinden konuşmaya devam ettikçe ya Osmanlı İmparatorluğunda İngiltere'ye ya da bugünün Türkiye'sinde AB'ye yönelik görüşlerde sürekliliğini kazanacaktır.

Bu söylem; Osmanlı İmparatorluğundan bugüne kadar modernleşme düşüncesinde, Batı'nın sadece bir model olarak alınması ile sınırlı kalınmaksızın, Batı Dışı toplumlara ve özelde Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sine müdahale edilmesini haklı göstermede İngiliz Muhipleri Derneği ve Avrupa Hareketi'nin ortaya koyduğu politikalarda bir aracılık rolü üstlenmektedir. Modernleşme bağlamında ortaya çıkan bugünkü tartışmalarla Osmanlı İmparatorluğundaki tartışmaların ortak bir zeminde buluşmasında işte bu söylem büyük bir pay üstlenmektedir.

SONUÇ:

Her kültürün özgünlüğü, yaklaşık tüm insanlar için aynı olan sorunları farklı araçlar kullanarak çözmesinden kaynaklanmaktadır. Kendi dilleri, dinleri, toplumsal, ekonomik ve siyasal yapıları ile farklı tarihsel geçmişe sahip bu toplumların, Batılı modelin evrenselliği çatısı altında bir arada tutulabileceği düşüncesini imkansızlaştıran farklı tecrübeleri söz konusudur.

Bu gün, birbirinden ve Batıdan farklı tarihsel süreçleri olan Batı Dışı toplumlar Batılı söylem aracılığıyla aynı sınıflandırmalar içinde kurgulanmakta ve bu kurgu içerisinde kendilerine atfedilen rollere bürünmektedir.

Batı Dışı toplumlar kendisine verili kodlar üzerinden kimlik tanımlamalarına ve söylem içinde kendine bir yer edinme arayışlarına girerken kendisini ne kadar Batılı görebilirse o derecede başarıya ulaştığı duygusuna kapılmaktadır. Batılı değerleri kendi kültürel yapısına uyumlulaştırma çabasında kendinden ödün verdikçe Batılı olabileceği yanılgısına düşmektedir.

Bunu yaparken, sürekliliğe, tarihsel bir köken ve mirasa dayanmayan modernleşme gelenele çatışmaya dayalı kitlesel bir süreci de barındırmaktadır. Bu durum ise geleneksel araçları modernleşmenin araçları olarak kullanmaya götürmektedir. Böylece hem kendi meşruiyetinin yeni gelence sorgulanması yollarını kapatmak hem de gelenekte aradığı modern kodlar ile yeni olana tepki olasılığını azaltmak düşünülmektedir.

Sonuçta modernleşme, olması düşünülenenden oldukça farklı, çarpık bir görünüm almaktadır. Tarihsel sürecinden koparılan, yabancı bir kültüre eklemlenen modern olanın kurumları bu halde zaten aşınırken, geleneksel kodlarla işlenerek modern olandan tamamen farklılaşmaktadır.

Türkiye özelinde Batılılaşmada ortaya çıkan sorunlar; Batılılaşmanın en durağan alan olan askeriye de başlatılmış olması; hükümet tarafından başlatılan yapay bir hareket olması ve geleneksel kesimden gelen güçlü dirençlerle karşılaşılması şeklinde

özetlenebilir. Bu anlamda Türkiye’de Batılılaşma izlerinin 150 yıl öncesine kadar gittiği uzun, sıkıntılı ve halen devam eden bir seyir izlediğini söylemek mümkündür.

Batılılaşma konusunda yaşanan bu sıkıntılı ve sorunlu süreç sadece Türkiye’ye özgü bir süreç değildir. Bugün yeryüzünde Hindistan’dan, İran’a, Rusya ve Japonya’ya kadar pek çok ülke, her ne kadar farklı deneyimlerle ve farklı derecelere yaşasa da bu sürece ya ekonomik, ya siyasi ya da kültürel etkenler aracılığıyla ortak olmakta, getirdiği varoluşsal kimlik kayıplarını üzerlerinde taşımaktadırlar.

Yeryüzündeki denge, hakim Batı söyleminin Batı Dışı toplumlara söz hakkı vermediği çoğunlukçu bir demokrasi anlayışına benzetilebilir. Bu söylem, Batı Dışı toplumların da söz söyleme hakkı olduğu noktasına vardığı ve bunun Batılı toplumlarca muhayyel edildiği anda Batı tarafından evrensel bir değer olarak sürekli telaffuz edilen demokrasinin de gerçek anlamda işlerliğini bulduğu söylenebilecektir. Ancak bugün henüz kırılmamış bu hakim söylem üzerinden konuşarak kendine bir yer edinme arayışındaki Batı Dışı toplumlar Batının siyasi, ekonomik ve kültürel kodları ile sarılı kabuklarından sıyrılamamaktadır.

Bugün Batı Dışı Toplumlar ve özelde Türkiye, kendini ifade etmek için Batının kurduğu dil aracılığı ile konuşurken, konuştuğu bu dilin kendi toplumsal gerçekliğindeki olguları karşılamaksızın, karşıdan yüklenmiş anlam kalıplarına bağlı olduğunun farkına vardığında; bazen kendisinde varolmayan bu olguları kendi kültürüne aktarabileceği gibi bir inançla, bazen de kendisine ait olguları bu kavramların anlamlarıyla bağdaştırmaya çalışma yoluyla yaşadığı çelişkilerin içinden çıkmaya çalışırken ortaya çıkan sorunları artırmaktan öteye gidememiştir.

Bu sorunlar Osmanlı İmparatorluğunda ortaya çıkan İngiliz Muhipleri Derneğinin kuruluş amacında ne idiyse bugünün Türkiye’sinde Avrupa Birliğine üyelik kapsamında ortaya çıkan bir dernek olan Avrupa Hareketinde de aynıdır ki bu da Batı Güdümünde Modernleşme yanılığısından başka bir şey değildir.

KAYNAKÇA

Adanır Oğuz, **Osmanlı ve Ötekiler, Kapitalizm Öncesi Evrensel Kültür/Zihniyetten Günümüze**, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2004

Ahmad Feroz, **İttihatçılıktan Kemalizme**, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985

Akşin Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998

Aktar Cengiz, **Avrupa Okumaları**, Kanat Yayınları, İstanbul, 2003

Aybars Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, Ege Üniversitesi Yayını, İzmir, 1987

Baç Meltem Müftüler, **Türkiye ve AB: Soğuk Savaş Sonrası İlişkiler**, Alfa Yayınları, İstanbul, 2001

Badiou Alain, **Etik**, çev. Tuncay Birkan, metis Yayınları, İstanbul, 2004

Bayur Yusuf Hikmet, **Türk İnkılabı Tarihi**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1952

Belge Murat, **Cumhuriyet Döneminde Batılılaşma**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

Benhabib Seyla, **Ötekilerin Hakları Yabancılar, Yerliler, Vatandaşlar**, çev. Berna Akkıyal, İletişim Yayınları, İstanbul 2006

Berkes Niyazi, **Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminde Batı Uygarlığına Yaklaşım**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

_____, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2002

Bernal Martin, **Kara Atena: Eski Yunanistan Uydurmacası Nasıl İmal Edildi? (1785-1985)**, çev. Özcan Buze, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003

Çetin Halis, **Gelenek ve Değişim Arasında Kriz: Türk Modernleşmesi**, Doğu Batı, yıl.7, sayı.25

Çırakman Aslı, **Avrupa Fikrinden Avrupa Merkezçiliğe**, Doğu Batı, yıl:4, Sayı:14

Çiğdem Ahmet, **Türk Batılılaşmasını Açıklayıcı Bir Kavram: Türk Başkahlığı**, ed. Tanıl Bora/Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

Çulhaoğlu Metin, **Modernleşme, Batılılaşma ve Türk Solu**, ed. Tanıl Bora/Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

Dallmayr Fred, **The Politics Of Nonidentity Adorno, Postmodernizm- And Edward Said**, Political Theory, Vol.25, no.1, February 1997

Delanty Gerard, **Avrupa'nın İcadı**, çev. Hüsamettin İnanç, Adres Yayınları, Ankara, 2005

Direk Zeynep, **Başkada Aynı Kalmak: Türk Başkahlığını Felsefi Olarak Düşünmenin Yolları Üstüne**, Toplum ve Bilim 98, Güz 2003

Durukan Kaan, **Doğu-Batı İkilemine Dört Bakış: Montesquieu, Fanon, Galcano, Said**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2004

_____, **Edward Said Ve Oryantalizm**, Toplumsal Tarih, Kasım 2004

Erbaş Hayriye, **Gelişme Yazını ve Geleceği**, Doğu Batı, sayı.8, yıl.2, Ağustos-Eylül-Ekim 1999

Ertuğrul Kürşat, **AB ve Avrupalılık**, Doğu Batı, Sayı.14, yıl.4

Eryılmaz Bilal, **Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme**, İşaret Yayınları, İstanbul, 1992

Evans Laurance, **Türkiye'nin Parçalanması ve ABD Politikası (1914-1924)**, çev.T. Alaya ve dğr. Örgün Yayınevi, İstanbul, 2003

Fendoğlu Hasan Tahsin, **Modernleşme Bağlamında Osmanlı-Amerika İlişkileri (1786-1929); Kamu Hukuku Açısından Karşılaştırmalı Bir İnceleme**, Beyan Yayınları, İstanbul, 2002

Gencer Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve Alman Ruhu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

Göle Nilüfer, **Modern Mahrem**, Metis Yayınları, İstanbul, 2004

_____, **Batı Dışı Modernlik: Kavram Üzerine**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

_____, **Modernlik Bağlamında İslami Kimlik Arayışı**, ed. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005

Guéhenno Jean Marie, **Demokrasinin Sonu**, çev. Mehmet Emin Özcan, Dost Kitabevi, Ankara, 1998

Hanioğlu Şükrü, **Osmanlılık**, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

_____, **Türkçülük** Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

_____, **Batıcılık**, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

_____, **Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985,

Harootunian Harry, **İmparatorluğun Yeni Kılığı: Kaybedilen ve Tekrar Ele Geçirilen Paradigma**, çev. Erkal Ünal, Boğaziçi Üniversitesi Yayını, İstanbul, 2006

Hentch Thierry, **Hayali Doğu: Batı'nın Akdenizli Doğu'ya Politik Bakışı**, çev. Aysel Bora, Metis Yayınları, İstanbul, 1996

Hilav Selahattin, **Türkiye Tarihi 4 (1908-1980)**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1989

İnalçık Halil, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları ve İncelemeler**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1996

Jaeschke Gotthard, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989

Kaplanoğlu Raif, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Bursa (1876-1926)**, Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006

Kara İsmail, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İslamcılık Tartışmaları**, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1985

Kazancıgil Ali, **Türkiye'de Modern Devletin Oluşumu ve Kemalizm**, haz. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

Kemal Namık, **Osmanlı Modernleşmesi Meseleleri –Bütün Makaleler**, haz. Nergiz Yılmaz Aydoğdu/İsmail Kara, Dergah Yayınları, İstanbul, 2005

Kerestecioğlu İnci Özkan, **Milliyetçilik ve Modernleşme İlişkisi Üzerine**, İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, no. 23-24, Ekim 2000-Mart 2001

Keyman E. Fuat, **Küreselleşme, Devlet, Kimlik/Farklılık: Uluslar arası Kuramı Yeniden Düşünmek**, çev:Simten Coşar, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

_____, **On The Relation Between Global Modernity And Nationalism: The Crisis Of Hegemony And The Rise Of (Islamic) Identity In Turkey**, New Perspectives On Turkey, no.13, falk.1995, Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayını

Kılıçbay Mehmet Ali, **Osmanlı Batılılaşması**, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1985

Kırkpınar Kenan, **Ulusal Kurtuluş Savaşı Dönemi İngiltere ve Türkiye (1919-1922)**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2004

Koçer Gökhan, **Avrupahlaşmak: Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Üzerine Bir Deneme**, İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, no. 26, Mart 2002

Köker Levent, **Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005

Küçükömer İdris, **Düzenin Yabancılaşması 'Batılılaşma'**, Ant Yayınları, İstanbul, 1969

Kürkçüoğlu Ömer, **Türk İngiliz İlişkileri (1919-1926)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Yayınları, Ankara, 1978

Lévi- Strauss Claude, **İrk, Tarih ve Kültür**, çev. Haldun Bayrı ve dđr., Metis Yayınları, İstanbul, 1997

Lewis Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1984

Makdisi Ussama, **Edward Said ve Ortadoğu Tarih Yazımı**, Toplum ve Bilim 99, Kış 2003/2004

Mantran Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi II**, çev. Server Tanilli, Adam Yayınları, İstanbul, 2004

Mardin Şerif, **19. Yüzyılda Düşünce Akımları ve Osmanlı Devleti**, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985

_____, **İslamcılık**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1983

_____, **Türkiye'de Toplum Ve Siyaset**, der. Mümtaz'er Türköne/Tuncay Önder, İletişim Yayınları, İstanbul, 1997

McCarty Justin, **Osmanlı'ya Veda, İmparatorluk Çökerken Osmanlı Halkları**, çev. Mehmet Tuncel, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006

Meriç Cemil, **Batılılaşma**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1983

Migdal Joel S., **Olgu ve Kurgunun Buluşma Zemini**, ed. Sibel Bozdoğan-Reşat Kasaba, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005

Mutman Mahmut, **Şarkiyatçılık / Oryantalizm**, ed.Tanıl Bora / Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

Nişancı Ensar, **Küreselleşme, Ulus Devlet ve Etik**, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, cilt.4, sayı.1, Haziran 2003

Okay Orhan, **Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme**, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul 1998

Onur Hilal, **Öteki Sorunsalının “Alterite” Kavramı Çerçevesinde Yeniden Okunması Üzerine Bir Deneme**, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt. 21, sayı.2, Aralık 2003

Ortaylı İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004

_____, **Batı Kültürü ve Türkiye**, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1998

Öğün Süleyman Seyfi, **Türkiye’de Cemaatçi Milliyetçilik ve Nurettin Topçu**, Dergah Yayınları, İstanbul, 1992

_____, **Yerlici Kültüralizm: Kıyaslamalı bir Değerlendirme**, der. Fuat Keyman-Ali Yaşar Sarıbay, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000

Öztoprak İzzet, **Türk ve Batı Kamuoyunda Milli Mücadele**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989

Palmer Alan, **Osmanlı İmparatorluğu Son Üç Yüzyıl Bir Çöküşün Yeni Tarihi**, çev. Meral Gaspıralı, Sabah Yayınları, İstanbul, 1997

Quarterert Donald, **Osmanlı İmparatorluğu (1700-1922)**, çev. Ayşe Berktaş, İletişim Yayınları, İstanbul, 2002

Roy Olivier, **Küreselleşen İslam**, çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2003

Said Edward, **Oryantalizm**, çev. Nezih Üzel, İrfan Yayıncılık, İstanbul, 1998

Sarıbay Ali Yaşar, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, Everest Yayınları, İstanbul, 2004

_____, **Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası –MSP Örnek Olayı**, Alan Yayıncılık, İstanbul 1985

Sarıca Murat, **1. Dünya Savaşından Sonra Barışı Kurma ve Sürdürme Çabaları (1919-1929)**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1982

Sarıhan Zeki, **Mondros'tan Erzurum Kongresi'ne Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993

Shaw Standford-Ezel Kural, **Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye**, çev. Mehmet Harmancı, E yayınları, İstanbul, 1994

Shayegan Daryush, **Yaralı Bilinç: Geleneksel Toplumlarda Kültürel Şizofreni**, çev. Haldun Bayrı, Metis Yayınları, İstanbul, 2002

_____, **Batı Karşısında Asya**, çev. Derya Örs, Anka Yayınları, İstanbul, 2005

Sonyel Salahi R., **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika I- Mondros Bırakışmasından Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar**, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1987

Soysal İlhami, **Türk Siyasal Yaşamında Yer Almış Başlıca Dernekler, Partiler ve Kurucuları**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul 1983

Tansel Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1978

Tekeli İlhan- İlkin Selim, **Cumhuriyetin Harcı: Köktenci Modernitenin Doğuşu**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2003

Tevetoğlu Fethi, **Milli Mücadele Yıllarındaki Kuruluşlar**, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1991

Tunaya Tarık Zafer, **İslamcılık Akımı**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002

_____, **Türkiye'de Siyasi Partiler –Mütareke Dönemi:1918-1922**, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986

_____, **Batılılaşmada Temel Alan ve Yaklaşımlar**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

_____, **Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004

Turan Şerafettin, **Türk Devrim Tarihi I: İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991

Turner Bryan S., **Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm**, çev. İbrahim Kapaklıkaya, Anka Yayınları, İstanbul, 2003

_____, **Marx ve Oryantalizmin Sonu**, çev. H. Çağatay Keskinok, Kaynak Yayınları, İstanbul 2001

Türkdoğan Berna, **Milli Mücadele Tarihi- Makaleler**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2002

Türköne Mümtaz'er, **AB Güzergahından Yansımalar**, Türkiye Günlüğü, sayı.59, Ocak-Şubat 2000

Ülken Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Ülken Yayınları, İstanbul, 1992

Ülman Haluk, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Dış Politika ve Doğu Sorunu**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983

Ürer Levent, **Woodrow Wilson'un "İdeal" Dünya Tasarımının Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş Felsefesine Etkileri**, İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, no.28, Mart 2003

Yavuz Hilmi, **Modernleşme: Parça mı Bütün mü? Batılılaşma:Simge mi Kavram mı?**, ed. Tanıl Bora/Murat Gültekingil, İletişim yayınları, İstanbul, 2004

Yıldırım Ergün, **Hayali Modernlik: Türk Modernliğinin İcadı**, İz Yayınları, İstanbul, 2005

Yücel Yaşar-Sevim Ali, **Türkiye Tarihi 4 Osmanlı Dönemi (1730-1861)**, Atatürk Dil Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1992

Zürcher Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003

_____, **Milli Mücadelede İttihatçılık**, Bağlam Yayınları, İstanbul 1987

www.avrupahareketi2002.org

www.radikal.com.tr

www.tav.org.

www.vatanim.com

ÖZGEÇMİŞ

Doğum Yeri ve Yılı	: ORHANGAZİ/BURSA	01.01.1982	
Öğr.Gördüğü Kurumlar	Başlama Yılı	Bitirme Yılı	Kurum Adı
Lise	: 1995	1999	Orhangazi Çok Programlı Lisesi
Lisans	: 1999	2003	Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F.
Yüksek Lisans	: 2003		Uludağ Üniversitesi S.B.E
Doktora	:		
Medeni Durum	: Bekar		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:	:İngilizce- Almanca	İngilizce KPDS:65- Almanca B2	
Çalıştığı Kurum	Başlama ve Ayrılma Tarihleri	Çalışılan Kurumun Adı	
Yurtdışı Görevleri	:		
Kullandığı Burslar	:		
Aldığı Ödüller	:		
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluklar	:		
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri	:		
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler	:		
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:			
Yayımlanan Çalışmalar	:		
Diğer	:		
		12.09.2006 Hatem Gül	